

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

**İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU
HÜKÜMLÜ VE TUTUKLU HAKLARINI İNCELEME
ALT KOMİSYONU**

**Kırıkkale ve Keskin Ceza İnfaz Kurumları
İnceleme Raporu**

**27. Dönem 5. Yasama Yılı
2021**

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2. İNCELEMENİN KONUSU VE AMACI.....	1
3. İLGİLİ DÜZENLEMELER	2
4. İNCELEMELERDE İZLENEN USUL	2
A. Genel Olarak.....	2
B. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna Yapılan Başvurular	3
5. İNCELEMELER.....	4
A. CEZA İNFAZ KURUMU HAKKINDA BİLGİLENDİRME	4
a. Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu Hakkında Bilgilendirme.....	4
b. Keskin T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu	4
B. HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARLA YAPILAN GÖRÜŞMELER, ULAŞILAN TESPİTLER VE SONUÇLAR	5
a. Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu.....	5
b. Keskin T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu	8
c. Ceza İnfaz Kurumları Personeli İle Yapılan Görüşmeler.....	10
6. DEĞERLENDİRMELER	11
a. İnfaza Hâkim Olan Temel İlkeler.....	11
b. Aramalar	12
c. Muayene, Tedavi ve Hastaneye Sevk.....	17
d. Süreli veya Süresiz Yayınlardan Yararlanma.....	19
e. Radyo, Televizyon Yayınları ile İnternet Olanaklarından Yararlanma.....	22
f. Telefon ile Haberleşme.....	24
g. Kendi İstekleri ile Nakil	25
h. Dışarıyla İlişkiler ve Ziyaretler	26
i. Beslenme	26
j. Oda ve Eklentilerinde Bulundurulabilecek Kişisel Eşyalar	27
k. Öğretimden Yararlanma	27
l. İzinler.....	28
m. Bakıma Muhtaç Çocukların Barındırılması.....	29
n. Kütüphaneden Yararlanma	30
o. Ödüllendirme.....	30
p. Dilekçe Hakkının Kullanılması	30
r. Ceza İnfaz Kurumlarının Fiziki Koşul ve İmkânları	33
s. İnfaz Koruma Memurlarının Durumu	35
7. SONUÇ.....	35

1. GİRİŞ

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 17 Ekim 2018 tarihli toplantısında kurulmasına karar verilen Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, 19.10.2021 tarihinde Kırıkkale ve Keskin Ceza İnfaz Kurumlarında incelemelerde bulunmuştur. İncelemeye Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu Başkanı ve Afyonkarahisar Milletvekili İbrahim YURDUNUSEVEN, Ankara Milletvekili Ali Haydar HAKVERDİ, Çorum Milletvekili Erol KAVUNCU, İstanbul Milletvekili Kadri Enis BERBEROĞLU, İstanbul Milletvekili Ümit BEYAZ ve Mersin Milletvekili Fatma KURTULAN, Van Milletvekili Osman Nuri GÜLAÇAR ile Komisyon uzmanları Taner GEÇMEZ ve Ahmet KAYMAZ iştirak etmiştir.

Alt Komisyon, 24 Şubat 2020 tarihinde de aynı ceza infaz kurumlarında incelemelerde bulunmuştur. Bu bağlamda Komisyonumuz, inceleme yaptığı kurumlarda tekraren inceleme yapmak suretiyle daha önceki incelemelerde tespit ettiği eksiklik ve sorunların giderilip giderilmediği ve geliştirilen hususların da neler olduğu konusunda bilgi sahibi olma imkânı bulunmaktadır.

2. İNCELEMENİN KONUSU VE AMACI

Dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı, bu konudaki gelişmelerin izlenmesi suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunun sağlanması ve başvuruların incelenmesi amacıyla kurulan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 05.12.1990 tarihli ve 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu uyarınca görevleriyle ilgili olarak bakanlıklar ile genel ve özel bütçeli dairelerden, mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlardan bilgi isteme ve buralarda inceleme yapma ve ilgililerini çağırıp bilgi alma yetkisine sahiptir (m. 5). Komisyon, incelemelerini kendisi yapabileceği gibi alt komisyonlar kurmak suretiyle de yapabilmektedir (m. 6).

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bünyesinde yukarıda zikredilen hükümler uyarınca kurulan Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan insan hakları ihlallerinin incelenmesi amacıyla ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde incelemelerde bulunmaktadır.

Alt Komisyon hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk düzenlemelerini göz önünde bulundurmak suretiyle yaptığı incelemelerde; tespit ettiği ihlal ve sorunların giderilmesi, ihlal veya sorun yaşanmayan alanlarda ise mevcut koşul ve imkânların daha da iyileştirilmesi amacıyla atılması gereken adımlarla ilgili olarak ulaştığı sonuçları, doğrudan ilgisi olması hasebiyle Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü başta olmak üzere diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşmaktadır.

Alt Komisyon, yapılan incelemelerde ceza infaz kurumu görevlilerinin sorunlarını da yerinde incelemek suretiyle bütüncül bir yaklaşımla sorunların tespitine ve çözümüne ilişkin öneriler ve girişimlerde bulunma imkânına sahip olmaktadır.

3. İLGİLİ DÜZENLEMELER

Alt Komisyon, incelemelerini Anayasa başta olmak üzere konuyla ilgili uluslararası ve iç hukuk düzenlemelerinin ışığında yapmakta ve bu hususa büyük önem vermektedir. Yapılan incelemelerde; Anayasa, 13.12.2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ve bu Kanuna dayanılarak çıkarılan diğer alt düzenlemeler ile Birleşmiş Milletlerin 13.05.1977 tarihli *“Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar”*, 09.12.1988 tarihli *“Herhangi Bir Biçimde Tutulan Veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü”*, 14.12.1990 tarihli *“Tutuklulara Uygulanacak Muameleler İçin Temel İlkeler”*; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 11.01.2006 tarihli ve (2006)/2 nolu *“Hükümlülerin İyileştirilmeleri İçin Standart Asgari Kuralların Avrupa Metni”* (Avrupa Cezaevi Kuralları), Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *“Cezaevinin Aşırı Kalabalıklaşması ve Cezaevi Mevcudu Enflasyonu Hakkındaki R (99) 22 sayılı Tavsiye Kararı”* ve ilgili diğer mevzuatı dikkate alınmaktadır.

4. İNCELEMELERDE İZLENEN USUL

A. Genel Olarak

Ceza infaz kurumlarında gerçekleştiği iddiasıyla İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna yapılan başvurular, inceleme öncesinde komisyon uzmanları tarafından gerek ceza infaz kurumu tipi gerek ihlal iddiası temelinde sınıflandırılmakta ve yapılan incelemelerde öncelikle göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca 14.06.2001 tarihli ve 4681 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanununun 6. maddesinin birinci fıkrasının (3) numaralı bendi uyarınca tanzim edilerek İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna gönderilen ve

komisyon uzmanları tarafından sınıflandırılarak özetlenen raporlar da yapılan inceleme ve değerlendirmelerde göz önünde bulundurulmaktadır.

Ceza infaz kurumlarında yapılan incelemelerde öncelikle infaz kurumuyla ilgili bilgilendirme toplantısı yapılmaktadır. Bu kapsamda yapılan ve ceza infaz kurumlarından sorumlu Kırıkkale Cumhuriyet Başsavcısı İbrahim KESKİN, Cumhuriyet savcısı Cesur AYKUL, kurum yetkilileri ile Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Genel Müdür Yardımcısı Mehmet YILMAZ ve diğer yetkililerin de katıldığı bilgilendirme toplantılarında ceza infaz kurumları hakkında açıklamalarda bulunulmuş ve sorulan sorularla ilgili bilgi verilmiştir.

Bilgilendirme toplantısından sonra Alt Komisyon, Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu ile akabinde de Keskin T Tipi Ceza İnfaz Kurumlarında incelemelerde bulunmuştur.

Yukarıda zikredilen kurumlarda yapılan incelemelerde rastgele seçilen koşullarda barındırılanların şikâyet ve talepleri, Covid-19 salgını tedbirleri de göz önünde bulundurulmak suretiyle ceza infaz kurumundan herhangi bir yetkili ve görevli nezareti olmaksızın dinlenmiştir.

B. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna Yapılan Başvurular

İnceleme yapılan ceza infaz kurumlarından 27. Yasama Döneminin başından incelemenin yapıldığı güne kadar İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna; genel olarak sağlık sorunlarıyla yeterince ilgilenilmemesi, Covid-19 salgını kapsamında yeterli önlemlerin alınmaması, tedavilerin geç veya hiç yaptırılmaması, nakil taleplerinin karşılanmaması, kurum personeli tarafından keyfî tutum ve davranışlarda ve kötü muamelede bulunulduğu, fiziki koşulların yetersizliği, hükümlü ve tutukluların sosyal faaliyetlerden ve iletişim imkânlarından yararlanılmadığı ve tutuksuz yargılanma talepleri hakkında başvurularda bulunulmuştur.

Yapılan başvurulardan bir kısmı özellikle tutukluluk sürelerinin uzun veya tutuklama kararlarının haksız olduğu dolayısıyla tutuksuz yargılanma taleplerine ilişkindir. Söz konusu başvurular, Anayasanın 138. maddesi kapsamında yargı organlarının görev alanına girdiğinden ilgililere, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından herhangi bir işlem yapılamayacağı bilgisi verilmiştir.

Diğer başvurular ise ilgisine göre uygun görülen kurumlara gönderilmiş ve yapılan inceleme sonucunda Komisyonumuza gönderilen cevaplar çerçevesinde işlem tesis edilmiştir.

5. İNCELEMELER

A. CEZA İNFAZ KURUMU HAKKINDA BİLGİLENDİRME

a. Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu Hakkında Bilgilendirme

Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, 124.175 m² emniyet alanı ve 35.892 m² inşaat alanı üzerinde inşa edilmiş olup 19.07.2007 tarihinde hizmete girmiştir.

Kurum, bir ve üç kişilik oda sistemine göre inşa edilen iki kattan oluşmaktadır. Kurumun kapasitesi 388 kişidir. Üç kişilik odalarda alt katlar yemekhane, üst katlar ise yatakhane olarak kullanılmakta olup; tek kişilik odalar ise yatak, mutfak ve banyo tek kat üzerine kullanılmaktadır. Kurum kaloriferli olup ısıtma ve sıcak su sistemi doğalgaz ile sağlanmaktadır. Kurumu A-B-C-D olmak üzere 4 bloktan oluşmaktadır. D blok idari bölümdür. Bloklarda toplam 163 oda bulunmaktadır.

Kurumun su ihtiyacı isale hattı ve Kurumda bulunan su deposundan karşılanmaktadır. Hükümlü ve tutuklulara devamlı soğuk su sağlanmakta ve haftanın 6 günü bir saat ve diğer günde de 2 saat süre ile sıcak su verilmektedir.

Kurumda, Kırıkkale İl Sağlık Müdürlüğü tarafından görevlendirilen ve haftanın 2 günü yarım gün çalışan aile hekimi ve vardiyalı olarak çalışan 2 sağlık memuru görev yapmaktadır.

Kurumda 13.10.2021 tarihi itibarıyla toplam 209 hükümlü ve tutuklu barındırılmaktadır.

b. Keskin T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu

Keskin T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu 28.949 m²'lik bir alana inşa edilmiştir. Ceza infaz kurumu 2 katlı ve 5 bloktan oluşmaktadır. İdari birim ayrı bir binada olup hükümlü tutukluların bulunduğu kısımdan bağımsızdır. Ana bina yapısı iki katlı olarak oda sistemine göre inşa edilmiş olup, 750 hükümlü ve tutuklu kapasitelidir. Kurumda; 20 kişilik 58 oda, 10 kişilik 4 oda, 3 kişilik 8 oda tek kişilik 100 oda, 2 adet tek kişilik müşahade (yumuşak oda) odası, 2 adet gözlem odası bulunmaktadır. Ceza infaz kurumunda her odanın müstakil bir

havalandırması mevcuttur. Alt katlar yemekhane, üst katlar ise yatakhane olarak kullanılmaktadır.

Kurumun su ihtiyacı Keskin Açık Ceza İnfaz Kurumu tarafından karşılanmaktadır. Her hükümlü ve tutuklunun günlük 200 litre soğuk su ve 50 litre sıcak su kullanma hakkı bulunmaktadır.

Kurumda annesinin yanında kalan 2 ay ile 4,5 yaş aralığında 3 erkek ve 5 kız çocuğu olmak üzere toplam 8 çocuk bulunmaktadır. Emziren annelerin ve çocukların iaşeleri Keskin Açık Ceza İnfaz Kurumu tarafından ayrıca karşılanmaktadır.

Kurumda incelemenin yapıldığı gün itibariyle 1242 hükümlü ve tutuklu barındırılmaktadır.

B. HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARLA YAPILAN GÖRÜŞMELER, ULAŞILAN TESPİTLER VE SONUÇLAR

a. Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu

Yukarıda bahsedilen bilgilendirme toplantısının ardından Alt Komisyon, ilk olarak Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda incelemelerde bulunmuştur. Yapılan incelemelerde rastgele seçilen koğuşlarda ceza infaz kurumundan yetkili ve görevliler olmaksızın şikâyet ve talepler dinlenmiştir.

Kurumda barındırılan hükümlü ve tutuklular tarafından;

Kuruma girişte detaylı aramanın¹ usulüne uygun yapılması konusunda yeknesak bir uygulamanın olmadığı, dolayısıyla bir kısım hükümlü ve tutukluların araması usulüne uygun yapılırken bir kısmının tamamen çıplak hale getirilmek suretiyle hukuka aykırı bir biçimde arandığı, hukuka aykırı olarak arama yapılmasına itiraz edilmesi durumunda da hükümlü ve tutukluların darp edildikleri ve hakarete maruz bırakıldıkları,

Özellikle dış hastane muayenelerinde kelepçeli muayene uygulamasının olduğu ancak kimi istisnai durumlarda kelepçesiz muayene yapılabildiği, görevli personelin hasta-doktor mahremiyetini ihlal edecek şekilde muayeneye nezaret ettiği, doktor tarafından kelepçelerin çıkarılması talep edildiğinde jandarma personelinin tüm sorumluluğun doktora ait olduğuna

¹ İncelemenin yapıldığı tarih itibarıyla bahse konu arama, mevzuatta “çıplak arama” olarak adlandırılmakta iken 12.11.2021 tarihli ve 31657 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4773 sayılı Cumhurbaşkan Kararının 14. maddesiyle Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin 34. maddesinde yapılan değişiklik ile çıplak arama terimi detaylı arama şeklinde değiştirilmiştir. Yapılan değişiklik Komisyon raporumuza da yansıtılmıştır. Ancak atıfta bulunulan Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında geçen “çıplak arama” terimleri muhafaza edilmiştir.

dair belge imzalamasını istediği, buna bağlı olarak da doktorun sorumluluk almak istemediği, dış muayene ve tedavilerinde de kelepçelerin hiçbir şekilde çıkarılmadığı,

Ameliyat olan ve akabinde periyodik kontrolleri olan hükümlünün gerekli kontrolleri yapılmadığı için tedavinin devamı niteliğindeki ameliyatı olamadığı, kurum personelinin bu konuda ihmalleri nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının ihlal edildiği, bel ameliyatı olması gereken bir kişinin 2 yıldır ameliyat olamadığı,

Doktor tarafından hakkında sağlık durumunun hücre cezasının infazına elverişli olmadığı kararı verilenlerin cezaların infaz edildiği,

Hastalıkları nedeniyle doktorlar tarafından diyet yemek reçete edilen hükümlü ve tutuklulara, diyet programına uygun yemek verilmediği ve bu uygulamanın sağlık sorunlarına neden olduğu,

Kurumda doktorların belli günlerde görev yapması nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar yaşandığı ve hastane sevklerinin bu nedenle geç gerçekleştirildiği,

Hastane sevklerinin tekli ring araçları ile yapıldığı, bu araçların niteliği itibarıyla hasta sevkine elverişli olmadığı ve bu nedenle hastane sevklerinde ciddi sorunlar yaşanabildiği,

İsteğe bağlı nakil taleplerinin gerek Covid-19 salgını öncesinde gerekse bu dönemde karşılanmadığı, öyle ki kimi hükümlü ve tutukluların bu taleplerin karşılanmaması nedeniyle yıllardır -ki bu durumun bazı hükümlü ve tutuklular bakımından 5 yılı aşkın süreleri bulabildiği- aile görüşü yapamadığı, bu nedenle aile ilişkilerinin zayıfladığı ve bunun hükümlü ve tutukluların psikolojileri üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu,

Ziyaret sürelerinin bir buçuk saat olarak belirlenme imkânı olmasına rağmen bu sürenin Kurum idaresi tarafından bir saat olarak belirlendiği, bu sürenin özellikle ziyaretçileri uzak yerlerden gelen hükümlü ve tutuklular bakımından yeterli olmadığı dolayısıyla kapalı görüş süresinin üst sınırdan belirlenmesi gerektiği,

Covid-19 salgını nedeniyle sadece kapalı görüş yapılabildiği ancak normalleşme süreci göz önünde bulundurulduğunda açık görüş yapma imkânının da tanınması gerektiği,

Telefonla görüşme süresinin 20 dakika olarak belirlendiği, bu sürenin sadece bir arama için kullandırıldığı ve bölünerek birden fazla arama yapılmasına izin verilmediği,

Çocuğu okula giden hükümlü ve tutukluların görüşlerinin hafta sonuna alınmaması nedeniyle, çocuğun okula gitmek ve ziyarete gelmek şeklinde bir seçime zorlandığı, bu uygulamanın kabul edilebilir olmadığı, aynı sorunun telefon görüşmelerinde de yaşandığı,

Suların içilebilir olmadığı gibi kirli olması nedeniyle temizlikte kullanmanın dahi zaman zaman mümkün olmadığı,

Yemeklerin öğlen yeterli ve yenilebilir olmasına rağmen akşam verilen yemeklerin hem yetersiz olduğu hem de yenilemeyecek durumda olduğu, yemek çeşitliliğinin sınırlı olması nedeniyle devamlı aynı yemeklerin verildiği, protein ihtiyacını karşılayacak yemek çeşitlerine neredeyse hiç yer verilmediği, kahvaltılarının da besleyici ve yeterli olmadığı,

Odalarda yapılan aramalarda eşyalara zarar verildiği, kaybolan eşyalar olduğu ve bu eşyaların akıbeti sorulduğunda da hükümlü ve tutuklular hakkında disiplin işlemi yapıldığı,

Üç kişi kapasitesi olan bir odada dört kişi barındırıldığından bir kişinin yerde yatmak zorunda kaldığı ve bunun da insan onurunu zedelediği,

Odalarda bulundurulabilecek kitap sayısının kişi başı 10 adet ile sınırlı olduğu, bunların 15 günde bir değiştirilebildiği, bazı durumlarda bu süreden önce kitap değişikliği ihtiyacının hâsıl olabildiği ancak bu süre dolmadan kitap değiştirmeye kesinlikle izin verilmediği,

Üzerinde “Görüldü” mührü olan kitaplara ve diğer yayınlara dahi kimi gerekçelerle aramalarda el konulduğu, hatta bu yayınlar nedeniyle disiplin soruşturmaları açılabilirdiği,

Ansiklopedi gibi temel başvuru kaynaklarının da kitap kotasına dâhil edildiği ancak bu kaynaklar niteliği gereği ihtiyaç duyuldukça başvuru eserlerden olduğundan kota kapsamında değerlendirilmesinin uygun olmadığı,

Ders kitaplarının tesliminde gecikmeler yaşandığı, bu nedenle sınavlara hazırlanmada sorunlar yaşanabildiği,

Uzaktan eğitim gören hükümlü ve tutuklulara bilgisayar kullanma imkânının verilmediği ve bu nedenle eğitim hakkının ihlal edildiği,

TV yayın listesinde yer alan kanallar konusunda genel olarak bir sorun olmamasına rağmen talep edilen bazı kanallara yayın listesinde yer verilmediği ve güvenlik gerekçesiyle eğlence kanallarının dahi izlenmesine izin verilmediği,

Talep edilen kimi gazetelerin verilmediği,

Mektupların gönderilmesinde sorunların yaşandığı,

Kanunda belirtilen yakının ölmesine ve bu haktan yararlanabilecek olan kişilerden olmasına rağmen mazeret izinlerinin güvenlik gerekçesiyle kullandırılmadığı,

Kurum kantininden alınan radyoların odalarda bulundurulabilecek eşyalardan olmadığı gerekçesiyle toplatıldığı,

Berberhanenin kullanımı konusunda genel olarak herhangi bir sorun olmamasına rağmen bazı hükümlü ve tutukluların saç tıraşlarının koridorda yapıldığı ve bu muamelenin hem ayrımcılık yasağına hem de insan onuruna aykırı olduğu,

Belli suçlardan hükümlü ve tutuklu bulunanlara karşı ayrımcı muamele yapıldığı,

Bazı suçlardan hükümlü ve tutuklu olanlara spor hakkının ve sosyalleşme imkânının verilmediği,

Elbiselerin yıkandıktan sonra asılması için kullanılacak çamaşır iplerinin dahi kendilerine verilmediği,

Mahrem görüş ödülünün hiç kimseye kullandırılmadığı,

Dilekçelerin bazı durumlarda işleme alınmadığı veya alınanlara da çok geç cevap verilebildiği,

Havalandırma için kullanılan alanın üstünün fens teli ile kapatılması nedeniyle havalandırma imkânından yeterli düzeyde yararlanılamadığı,

Oda değişikliği taleplerinin karşılanmadığı,

İnfaz koruma memurları ile konuşurken istemsiz olarak yapılan el hareketlerin dahi hakaret olarak kabul edildiği ve bu nedenle kötü muamelede bulunulabildiği,

Kısa süre önce görevden ayrılan Kurum Müdürü ile görüşme imkânı olmamasına rağmen göreve yeni başlayan Kurum Müdürünün görüşme taleplerine olumlu cevap verdiği,

şeklinde şikâyet, talep ve beyanlarda bulunulmuştur.

b. Keskin T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu

Kurumda barındırılan hükümlü ve tutuklular tarafından;

Kuruma girişte detaylı aramanın usulüne uygun yapılması konusunda yeknesak bir uygulamanın olmadığı, dolayısıyla bir kısım hükümlü ve tutukluların araması usulüne uygun

yapılırken bir kısmının tamamen çıplak hale getirilmek suretiyle hukuka aykırı bir biçimde arandığı, hukuka aykırı olarak arama yapılmasına itiraz edilmesi durumunda da hükümlü ve tutukluların darp edildikleri ve harekete maruz bırakıldıkları,

Özellikle dış hastane muayenelerinde kelepçeli muayene uygulamasının olduğu ancak kimi istisnai durumlarda kelepçesiz muayene yapılabildiği, görevli personelin hasta-doktor mahremiyetini ihlal edecek şekilde muayeneye nezaret ettiği, doktor tarafından kelepçelerin çıkarılması talep edildiğinde jandarma personelinin tüm sorumluluğun doktora ait olduğuna dair belge imzalamasını istediği, buna bağlı olarak da doktorun sorumluluk almak istemediği, dış muayene ve tedavilerinde dahi kelepçelerin hiçbir şekilde çıkarılmadığı,

Özellikle yaz aylarında yaşanan su kesintileri nedeniyle su temininde sorun yaşandığı,

Kapasitesi üzerinde hükümlü ve tutuklu barındırılan odalarda yerde yatanların olduğu,

Yemeklerin yeterli ve besleyici olmadığı ve yemek kalitesinin her geçen gün daha da kötüleştiği, protein bazlı yemeklerin çok az verildiği,

Annesi ile barınan çocuklara gelişimlerine uygun besin maddelerinin yeterli düzeyde verilmediği, bu nedenle annesinin kendisine verilen ve zaten yeterli olmayan yemeği çocuğuyla paylaşmak zorunda kaldığı,

Kurumda kreş olmasına ve annesi ile barındırılan çocuk sayısının çok az olmasına rağmen çocukların kreş imkânından haftada bir kere bir veya iki saat yararlandırıldığı,

Hem anne hem de babanın ceza infaz kurumunda olması durumunda çocuğun babası ile ilişki kurmasına imkân verilmediği,

Telefonla görüşme süresinin 20 dakika olarak belirlendiği ve bu sürenin sadece bir arama için kullanıldığı, bölünerek birden fazla arama yapılmasına izin verilmediği,

Görüşlerin yalnızca kapalı görüş şeklinde yapılabildiği, bu görüşlerde sadece iki kişiyle görüşmeye izin verildiği, bu nedenle iki çocuğu olan bir hükümlü veya tutuklunun aynı anda iki çocuğu ve eşiyle birlikte görüşme imkânı bulamadığı,

Çocuğu okula giden hükümlü ve tutukluların görüşlerinin hafta sonuna alınmaması nedeniyle, çocuğun okula gitmek ve ziyarete gelmek şeklinde bir seçime zorlandığı, bu uygulamanın kabul edilebilir olmadığı,

Talep edilen kimi gazetelerin kendilerine verilmediği,

Denetimli serbestlik hakkının kullandırılmasında Covid-19 salgını nedeniyle değerlendirme yapılmadığı için hakkın hukuka aykırı olarak kullandırılmadığı,

Kameraların yatak alanı haricinde her yeri gözetlemesi nedeniyle mahremiyetin ihlal edildiği,

Covid-19 salgını sürecinde açık görüşlere izin verilmediği ancak artık normalleşme süreci ile birlikte açık görüşe izin verilmesi gerektiği, bunun mümkün olmaması durumunda kapalı görüş sayısının artırılması gerektiği,

Annesinin yanında kalan çocukların dışarı çıkışlarında veya tekrar annenin yanına alınmasında ciddi sorunlar yaşandığı, bu konuda çocuğun üstün yararının gözetilmediği,

Annesi ile barındırılan çocuklara ayrı yatak verilmediği,

Psikolog görüşmelerinde hükümlü ve tutuklulara yaklaşımda ciddi sorunlar yaşandığı,

TV kanalları konusunda genel olarak bir sorun yaşanmadığı ancak TBMM Televizyonuna yayın listesinde yer verilmesi gerektiği,

Hükümlü ve tutuklulara sadece üç kitap bulundurma izni verildiği ve bu sayının yetersiz olduğu,

İlaç temini konusunda herhangi bir sorun yaşanmadığı,

Ceza infaz kurumunun ağırlıklı olarak erkek hükümlü ve tutuklular oluşması nedeniyle kadın hükümlü ve tutuklulara yönelik etkinliklere yeterli düzeyde yer verilmediği ve yine bu nedenle kadın hükümlü ve tutuklulara kütüphaneden yararlanma imkânı sağlanmadığı,

İsteğe bağlı nakil taleplerinin gerek Covid-19 salgını öncesinde gerekse bu dönemde karşılanmadığı,

şeklinde şikâyet, beyan ve taleplerde bulunulmuştur.

c. Ceza İnfaz Kurumları Personeli İle Yapılan Görüşmeler

Ceza infaz kurumlarında görevli personel ile yapılan görüşmelerde; yoğun ve ağır iş yükü altında çalışan infaz ve koruma memurlarının özlük hakları başta olmak üzere çalışma koşullarında iyileştirme yapılmasının faydalı olacağı, infaz ve koruma memurlarının 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu uyarınca tabi oldukları hizmet sınıfının değiştirilmesinin gerektiği,

sözleşmeli olarak çalışan infaz ve koruma memurları ile kadrolu olanların özlük hakları başta olmak üzere birçok konuda farklı hükümlere tabi tutulmalarının eşit işe eşit ücret ilkesi ve fırsat eşitliği ilkelerine aykırılık teşkil ettiği, 3600 ek gösterge hakkındaki yasal düzenlemenin en kısa sürede hayata geçirilmesi gerektiği ve sendikal faaliyetlerde bulunma imkânının tanınması konusunda gereken adımların atılarak çalışma şartlarında iyileştirme yapılması talepleri iletilmiştir.

6. DEĞERLENDİRMELER

Kırıkkale ve Keskin Ceza İnfaz Kurumlarında yapılan incelemelerde gerek Alt Komisyonumuza verilen bilgiler gerek hükümlü ve tutuklularla yapılan görüşmeler bir bütün halinde değerlendirilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Komisyonumuz öncelikle infaz hukukunun en temel ilkelerine ilişkin kısa açıklamalarda bulunduktan sonra incelemelerde ileri sürülen şikâyet, beyan ve taleplere ilişkin değerlendirmelerde bulunmayı tercih etmektedir.

a. İnfaza Hâkim Olan Temel İlkeler

Komisyonumuz, herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğuna (Anayasa m. 17/1) ve ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin kuralların hükümlülerin ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, doğum, felsefî inanç, millî veya sosyal köken ve siyasî veya diğer fikir yahut düşünceleri ile ekonomik güçleri ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılmaksızın ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaksızın uygulanacağına (CGTİHK m. 2/1) dair mevzuat hükümlerini bir kez daha hatırlatma ihtiyacı duyar. Bu kapsamda bir tutuklama veya hapis cezasını öngören mahkûmiyet kararının infazında sağlanması gereken koşulların, insan onuruna saygıyı koruyacak nitelikte olmasının gerekliliği açıktır (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2017/24680](#), T. 13.10.2020, § 57). Bir tutuklama veya hapis cezasını öngören mahkûmiyet kararının infazında bir kişinin; insan onuruna saygılı koşullar altında tutulması, infazın uygulanma şekli ve usulünün tutuklamanın veya mahkûmiyetin doğasında var olan kaçınılmaz ızdırıp seviyesini aşan bir sıkıntı ve zora maruz bırakılmaması gerekir (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mechenkov/Rusya Kararı*, [35421/05](#), 07.02.2008, § 100). Bir diğer ifadeyle hükümlü ve tutuklular, hukuka uygun olarak uygulanan kararın sonucu olarak özgürlük hakkı dışında genel olarak tüm temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam ederler (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2017/35818](#), 20.10.2020, § 27; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hirst/Birleşik Krallık Kararı*, [74025/01](#), 06.10.2005, § 69) ve hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren mahkûmiyet veya

tutuklama kararının yerine getirilmesinde aranacak koşulların insan onuruna saygıyı koruyacak nitelikte olması gerekir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2017/24680](#), 13.10.2020, § 57)

Bu kapsamda Devletin tüm organlarının temel hak ve özgürlüklere saygı duyması gerektiği, bir mahkeme kararı neticesinde özgürlüklerinden mahrum bırakılsalar dahi hükümlü ve tutukluların temel hak ve hürriyetlerin tamamına kural olarak sahip oldukları ancak ceza infaz kurumunda bulunmanın doğal sonucu olarak suçun önlenmesi, ceza infaz kurumunun güvenliği, düzeni ve disiplininin sağlanmasına yönelik gerekliliklere bağlı olarak sahip olunan haklar bakımından sınırlamaya tabi tutulabilecekleri, bu durumda dahi sınırlamanın zorunlu bir ihtiyaca karşılık gelmesi ve müdahale ile ulaşılmak istenen amaç arasında orantılık olması gerektiği, aksi takdirde demokratik toplum düzeninin gereklerinin ihlal edileceği konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır.

Yukarıda infaz hukukundaki temel ilkelerinden birkaçına kısaca değindikten sonra inceleme yapılan ceza infaz kurumlarındaki hükümlü ve tutuklular tarafından dile getirilen şikâyet, beyan ve taleplere ilişkin Komisyonumuzun değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir.

b. Aramalar

İncelenen kurumlardaki kimi hükümlü ve tutuklular tarafından detaylı aramanın usulüne uygun yapılmadığı konusunda şikâyetlerde bulunulmuş olduğundan ve konu, son zamanlarda da sıklıkla gündeme getirildiğinden bu hususa ilişkin olarak kapsamlı izahata yer vermenin isabetli olacağı düşünülmektedir.

Arama uygulaması konusunda mevzuat hükümlerine bakıldığında;

Anayasanın “*Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı*” başlıklı 17. maddesinde herkesin, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu, kimseye işkence ve eziyet yapılamayacağı, kimsenin insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamayacağı,

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun “*Arama*” başlıklı 36. maddesinde ceza infaz kurumlarında, odalar ve eklentilerinde, hükümlülerin üst ve eşyasında habersiz olarak her zaman arama yapılabileceği ayrıca her ay bir kez mutlaka arama yapılacağı, yapılacak aramaların gerektiğinde dış güvenlik görevlileri veya kolluk kuvvetleriyle veya diğer kamu görevlilerince ortaklaşa gerçekleştirilebileceği,

Yine aynı Kanunun “Ziyaret ve görüşlerde uyulacak esaslar” başlıklı 86. maddesinde, kurum görevlileri ve dış güvenlik görevlileri dâhil olmak üzere, sıfat ve görevi ne olursa olsun, ceza infaz kurumlarına girenlerin duyarlı kapıdan geçmek zorunda olduğu, bu kişilerin üstlerinin metal dedektörle aranacağı, eşyaların x-ray cihazından veya benzeri güvenlik sistemlerinden geçirileceği, ayrıca şüphe hâlinde elle aranacağı, bu cihazların bulunmadığı yerlerde arama ve kontrolün elle yapılacağı ancak milletvekilleri, mülkî amirler, hâkim, Cumhuriyet savcıları ve bu sınıftan sayılanlar, avukatlar, noterler, ceza infaz kurumları ve tutukevleri kontrolörleri, izleme kurulu başkan ve üyeleri, uluslararası sözleşmelerle yetkileri tanınmış kişi ve kuruluşların temsilcileri, ceza infaz kurumu ve tutukevi koruma birlik komutanı ile kurum müdürünün üstleri ağır cezayı gerektiren suçüstü hâlleri dışında elle aranmayacağı, duyarlı kapı cihazının ikazının sürmesi hâlinde bu kişilerin ancak elle aramayı kabul ettikleri takdirde kuruma girebilecekleri, ziyaret yerlerinin de ziyaret öncesi ve bitiminde aranacağı, ceza infaz kurumlarına giren avukatlarca savunmaya ilişkin olduğu yazılı olarak beyan edilen belge ve dosyaların incelemeye tâbi tutulmayacağı, konusu suç teşkil etmemekle birlikte ceza infaz kurumlarına sokulması yasak olan her türlü eşyanın, çıkışta sahibine verilmek üzere idare tarafından muhafaza altına alınacağı, hükümlülerin odalarından çıkış ve dönüşlerinde ayrı yerlerde ve farklı memurlarca üst ve eşya aramasına tâbi tutulacağı ve aramalarda insan onuruna saygının esas olduğu,

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin “Arama, güvenlik tatbikatı ve sayım” başlıklı 34. maddesinde²;

² 12/11/2021 tarihli ve 31657 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 14 maddesi ile Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin 34. Maddesinde değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklik aşağıdaki şekildedir:

“MADDE 14- Aynı Yönetmeliğin 34 üncü maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesine “ciddi emarelerin varlığı ve” ibaresinden sonra gelmek üzere “bunun başka suretle tespitinin olanaksız olması durumunda,” ibaresi eklenmiş, “çıplak” ibaresi, “detaylı” şeklinde ve aynı fıkranın (a), (c) ve (ç) bentleri ile aynı maddenin dokuzuncu fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“a) Detaylı arama, hükümlünün utanma duygusunu ihlal etmeyecek şekilde ve görevli dışında kimsenin görmemesini sağlayacak tedbirler alınarak gerçekleştirilir. Arama sırasında hükümlüye tek kullanımlık giyim önlüğü verilir.”

“c) Detaylı arama sırasında bedene dokunulmaması için gerekli özen gösterilir ve görevli tarafından eldiven kullanılır. Aranılan kişinin beden çukurlarında bir şeyin bulunduğu dair makul ve ciddi emarelerin bulunması hâlinde öncelikle, hükümlüden madde veya eşyanın kendisi tarafından çıkartılması istenir, aksi hâlde

kurumlarda, oda ve eklentilerinde, hükümlünün üst ve eşyasında habersiz olarak her zaman arama yapılabileceği, kurumun tamamında her ay bir kez mutlaka arama yapılacağı, oda ve eklentilerinde yapılacak aramalarda bir hükümlünün hazır bulundurulacağı, hükümlünün üzerinde, kuruma sokulması veya bulundurulması yasak madde veya eşya bulunduğu dair makul ve ciddi emarelerin varlığı ve bunun başka suretle tespitinin olanaksız olması durumunda, kurum en üst amirinin gerekli görmesi hâlinde, detaylı olarak veya beden çukurlarında arama yapılabileceği, detaylı aramanın, hükümlünün utanma duygusunu ihlal etmeyecek şekilde ve görevli dışında kimsenin görmemesini sağlayacak tedbirler alınarak gerçekleştirileceği, arama sırasında hükümlüye tek kullanımlık giyim önlüğü verileceği, arama sırasında önce bedenin üst kısmındaki giysilerin çıkarttırılacağı, bedenin alt kısmındaki giysilerin üst kısmındaki giysiler giyildikten sonra çıkarttırılacağı, bu giysilerin de mutlaka aranacağı, detaylı arama sırasında bedene dokunulmaması için gerekli özenin gösterileceği ve görevli tarafından eldiven kullanılacağı, aranan kişinin beden çukurlarında bir şeyin bulunduğu dair makul ve ciddi emarelerin bulunması hâlinde öncelikle, hükümlüden madde veya eşyanın kendisi tarafından çıkartılmasının istenileceği, aksi hâlde bunun zor kullanılarak gerçekleştirileceğinin bildirileceği, beden çukurlarındaki aramanın cezaevi tabibi tarafından yerine getirileceği, detaylı aramanın, mümkün olan en kısa süre içinde bitirileceği ve bu işlemin tutanağa bağlanacağı, beden ve üst aramalarının aynı cinsiyetten güvenlik ve gözetim görevlileri tarafından yapılacağı,

Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmeliğin "*Ceza infaz kurumlarına girişte arama*" başlıklı 6. maddesinde; ceza infaz kurumu görevlileri ve dış güvenlik görevlileri de dâhil olmak üzere sıfat ve görevi ne olursa olsun, ceza infaz kurumlarına girenlerin duyarlı kapıdan geçmek zorunda olduğu, bu kişilerin üstlerinin metal dedektörle aranacağı, eşyaların x-ray cihazından veya benzeri güvenlik sistemlerinden geçirileceği ayrıca şüphe hâlinde elle aranacağı, bu cihazların bulunmadığı yerlerde arama ve kontrollerin elle yapılacağı, ancak milletvekilleri, mülkî amirler, hâkim, Cumhuriyet savcıları ve bu sınıftan

bunun zor kullanılarak gerçekleştirileceği bildirilir. Beden çukurlarındaki arama, cezaevi tabibi tarafından yerine getirilir.

c) Detaylı arama, mümkün olan en kısa süre içinde bitirilir ve işlem tutanağa bağlanır, tutanakta arama yapan görevliler ile hükümlünün imzası bulunur. Hükümlünün imzadan kaçınması hâlinde bu durum tutanağa geçirilir."

"(9) Arama ve sayımlar sırasında insan onuru ve haysiyetine saygı ile utanma duygusunun ihlal edilmemesi esastır. Bu kapsamda gerekli her türlü tedbir alınır."

sayılanlar, avukatlar, noterler, ceza infaz kurumları ve tutukevleri kontrolörleri, izleme kurulu başkan ve üyeleri, uluslararası sözleşmelerle yetkileri tanınmış kişi ve kuruluşların temsilcileri, ceza infaz kurumu ve tutukevi koruma birlik komutanı ile kurum müdürünün üstlerinin ağır cezayı gerektiren suçüstü hâlleri dışında elle aranamayacağı, duyarlı kapı cihazının ikazının sürmesi hâlinde ise bu kişiler ancak elle aramayı kabul ettikleri takdirde kuruma girebilecekleri,

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakilleri ile Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokolün "*Ceza infaz kurumlarına giriş, arama ve kontroller*" başlıklı 5. maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendinde hükümlü ve tutukluların kuruma kabul işlemleri sırasında, çıplak veya beden çukurlarında arama yapılmasına ihtiyaç duyulması halinde, Ceza İnfaz Kurumları Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirleri Hakkındaki Tüzüğün³ 46. maddesindeki esaslara göre işlem yapılacağı,

hükme bağlanmıştır.

Yukarıda yer verilen hükümler göz önünde bulundurulduğunda detaylı aramalar hakkında iç hukukumuzda kapsamlı düzenlemelere yer verildiğine dair herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Ancak Komisyonumuz, detaylı arama müessesesine ışık tutması bakımından hem Anayasa Mahkemesi hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına değinmenin konunun daha iyi anlaşılması bakımından elzem olduğu düşüncesini taşımaktadır.

Ceza infaz kurumunda güvenliğin temin edilmesi, düzensizliğin ve suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla usulüne uygun yapılmak kaydıyla çıplak arama uygulamasının hukuka uygun olduğu konusunda tereddüt bulunmamaktadır (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2014/2316](#), T. 15.02.2017, § 33; *AIHM, Dejnek/Polonya*, [9635/13](#), 01.06.2017, §. 60). Bir diğer ifadeyle çıplak arama ve hatta tam beden araması, hükümlü ve tutukluların kendi güvenliği de dâhil olmak üzere ceza infaz kurumunun güvenliğini sağlamak veya düzensizliğin ve suç işlenmesinin engellenmesi için zaman zaman gerekli görülebilmektedir (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Frérot/Fransa Kararı*, [70204/01](#), T. 12.06.2007, §, 38). Dolayısıyla uygulama öncesinde kurum güvenliği sağlama ile düzensizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi gerekçesiyle yapılacak çıplak aramalarda bu gerekliliğin ortaya konulması

³ Anılan Tüzük yürürlükten kaldırılmış olup, Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinden işlem yapılmaktadır.

gerekmektedir (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Frérot/Fransa Kararı, [70204/01](#), T. 12.06.2007, § 39*).

Çıplak arama, mahiyeti itibarıyla özellikle mahremiyete yoğun müdahale oluşturan bir uygulama olduğundan çıplak aramanın beraberinde getirdiği kaçınılmaz rahatsızlık seviyesini aşacak şekilde yapılmaması gerekir. Aksi takdirde ilgilinin küçük düşmesine sebebiyet verilmesine bağlı olarak kötü muamele yasağının ihlal edilmesine neden olunması muhtemeldir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2017/37181](#), T. 13.10.2020, § 42*). Dolayısıyla çıplak arama yapılırken göz önünde bulundurulması gereken en temel ilke, hükümlü veya tutukluların hemcinsi personel tarafından aranması, arama yapılan yerde başka bir hükümlü ve tutuklunun bulunmaması ve kaydedici cihaz bulunmamasıdır (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2014/2316](#), T. 15.02.2017, § 35*). Çıplak aramanın uygulama biçiminin, beraberinde getirdiği kaçınılmaz unsurların ötesine geçmesi, bireyin aşağılanması ya da küçük düşmesine sebebiyet vermesi hâlinde insan haysiyetiyle bağdaşmayan muamele yasağının ihlali sonucunu doğurabileceği unutulmamalıdır (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2014/2316](#), T. 15.02.2017, § 60*).

Ayrıca çıplak arama yapılırken tam çıplak olmama kuralının uygulanmasına muhakkak dikkat edilmesi gerekir. Bu konuda gereken her türlü tedbirin alınması büyük önem taşımaktadır (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Wainwright/Birleşik Krallık Kararı, [12350/04](#), 26.9.2006, § 42*).

Yukarıda izah edilenler çerçevesinde konuya bakıldığında Komisyonumuz, detaylı aramaların meşru bir amaç ve zorunlu bir toplumsal ihtiyacın karşılanması için gerçekleştirilmesi, yapılan müdahalenin ceza infaz kurumunun düzen ve disiplininin sağlanması, bu hususun gerekçeleriyle birlikte ortaya konulması, orantılılık ilkesinin göz önünde bulundurulması ve insan onurunun zedelenmemesi için gereken azami tedbir ve dikkatin gösterilmesi gerekliliğine dikkat çektikten ve bu ilkeleri uygulayıcılara hatırlattıktan sonra usulüne uygun olarak gerçekleştirilen aramaların, keyfî ve bir insan hakkı ihlali uygulaması olmayıp aksine kamu yararını tesis amacıyla başvurulmuş hukuki bir enstrümandan öte bir amaç taşımadığı kanaatine ulaşmıştır.

Ancak Komisyonumuz, detaylı aramaların gerek mevzuatta gerek mahkeme içtihatlarında belirlenen usullere sıkı bir biçimde riayet edilmek suretiyle yapılması ve aksi

davranışlarda bulunan görevliler hakkında da her türlü takibatın yapılması gerektiğini bir kez daha vurgular.

Diğer taraftan Komisyonumuzun aramalar konusunda daha önceki raporlarında da istikrarlı bir biçimde işaret ettiği hususların göz önünde bulundurularak mevzuatta gerekli değişikliklerin yapılması, uygulamada meydana gelen yanlış anlaşılmalara ve sorunların ortadan kaldırılması bakımından Komisyonumuz tarafından olumlu bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

c. Muayene, Tedavi ve Hastaneye Sevk

Kelepçeli muayene ve tedavi konusundaki şikâyetlerle ilgili olarak Komisyonumuz öncelikle hükümlü veya tutukluların ceza infaz kurumu dışında bulundukları süre boyunca kaçmalarının önlenmesi ve kendilerine veya başkalarına zarar vermelerinin önüne geçilebilmesi amacıyla kolluk görevlileri tarafından kelepçe gibi bedensel hareketleri kısıtlayıcı araçların kullanılmasının kural olarak mümkün olduğunu ancak bu araçların kullanımının tedbirin amacını aşacak boyuta ulaşmaması gerektiğini aksi takdirde kötü muamele yasağının ihlal edileceğini hatırlatma ihtiyacı duyar (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2018/6657](#), 24.03.2021, § 33-34*). Bir diğer ifadeyle hükümlü ve tutukluların hastaneye nakilleri veya hastanede bulundukları sürede kelepçe kullanılması tek başına kötü muamele oluşturmamaktadır. Ancak kelepçeleme tedbirin gerekli olmadığı hâlde veya kelepçelenen kişinin fiziksel özelliklerinin dikkate alınmadan orantısız kullanımının kötü muamele oluşturacağı şüphesizdir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2016/1616](#), 15.09.2020, § 42*). Dolayısıyla hangi gerekçelerin kelepçe kullanılmasını gerektirdiğinin uygulama öncesinde açık bir biçimde ortaya konularak ileride ortaya çıkabilecek hak ihlali iddialarının engellenmesi gerekmektedir.

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakilleri ile Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokolün 38. maddesinin birinci fıkrasında ceza infaz kurumu müdürlüğü bulunan yerlerdeki hastanelerde firara karşı engellerin bulunduğu muhafazalı muayene odaları oluşturulacağı ve ikinci fıkrasında da hükümlü ve tutukluların hastanelerdeki muayenelerinin firara karşı engellerin bulunduğu muhafazalı odalarda yapılacağı, jandarma personelinin muayene esnasında oda dışında bulunacağı ve gerekli güvenlik tedbirlerini alacağını, doktorun yazılı olarak talep etmesi halinde jandarma personelinin, hükümlü ve tutuklunun kadın olması durumunda ise varsa öncelikle kadın infaz ve koruma memurunun muayene odasında bulunacağı hükme bağlanmıştır.

Yukarıda zikredilen mevzuat ve mahkeme içtihatları kapsamında muayenelerin kelepçeli olarak yapıldığı ve bu uygulamanın kabul edilmemesi halinde muayenenin yaptırılmayarak hükümlü ve tutukluların kuruma geri getirildiği şikâyetleri karşısında mezkûr Protokol hükmünün titizlikle uygulanmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca doktorun yazılı olarak talep etmesi kaydının hangi hallerde geçerli olacağına dair Protokole açık bir hüküm konulabileceği gibi bu talebin gerekçelendirilerek bir nüshasında da muayene edilecek hükümlü ve tutukluya verilmesi yönünde düzenleme yapılması uygun olacaktır. Bu şekilde kelepçeli muayene uygulamalarında keyfiliğin önüne geçilebilecek ve personelin daha dikkatli davranması sağlanmış olacaktır.

Hürriyetinden mahrum bırakılan kişilerin hasta olmaları halinde Devletin bu kişilere gerekli tıbbi yardımı sağlama yükümlülüğü bulunduğunu, bu yükümlülüğün gereği gibi yerine getirilmemesi durumunda ilgilinin hayatı veya vücut bütünlüğü bakımından tehlike arz eden acil bir duruma, ağır veya uzun süreli bir acı çekmesine sebebiyet verilmiş olması veya bu sonuçlar gerçekleşmemesine rağmen ilgilinin tıbbi yardımdan mahrum kalmış olması nedeniyle yaşadığı stres, huzursuzluk veya aşağılanma hissine bağlı olarak muamelenin insan haysiyeti ile bağdaşmayan düzeye ulaşacak ciddiyette olması hâlinde Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasının ihlaline neden olabilmektedir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, 2015/7162, 23.01.2019, § 53*). Bir diğer ifadeyle bir kişinin insan onuruna saygıyı gerektiren koşullarda tutulmasını teminen Devletin gerekli tıbbi yardımı sağlaması ve bu suretle hükümlü ve tutukluların sağlık ve esenliğini koruması gerekmektedir (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Paladi/Moldova, 39806/05, 10.03.2009, § 71*). Bu ilkeler kapsamında ameliyat olan ve akabinde periyodik kontrolleri olan hükümlünün gerekli kontrolleri yapılmadığı için tedavinin devamı niteliğindeki ameliyatı artık olamadığı ve kurum personelinin bu konudaki ihmali davranışları nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının ihlal edildiğine dair şikâyetler hakkında Komisyonumuz, gerekli incelemelerin yapılarak iddiaların gerçekliğinin araştırılmasının zaruri olduğu kanaatindeyiz.

Ceza infaz kurumlarında sağlık konusunda yaşanan sorunun en önemli nedenlerinden birinin personel eksikliği olması nedeniyle bu alanda ihtiyaç duyulan yeteri kadar personelin istihdam edilerek sorunun çözülmesi gerekmektedir. Sağlık personeli konusunda yaşanan sıkıntıların çözülmesi adına Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı Arasında Ceza İnfaz Kurumlarındaki Sağlık Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Protokolde gereken düzenlemeler yapılarak belli sayının üzerinde hükümlü ve tutuklu barındırılan ceza infaz

kurumlarında, kurum kapasitesine bağı olarak bulundurulacak doktor ve diğr sağık personeli sayılarının açıklığı kavuşturulması seçeneğinin göz önünde bulundurulması uygun olacaktır. Aynı protokolün 5. maddesine göre; 1000 ve üzerinde hükümlü ve tutuklu bulunan her kurumda aile hekimliğı pozisyonu ihdas edilerek sağık hizmeti sunulmakta ve kampüs içerisinde bulunup 1000 ve üzerinde hükümlü ve tutuklu barındıran kurumlar da bu kapsamda değrlendirilmektedir. Hükümlü ve tutuklu sayısı 1000'e kadar olan kurumlar durumu uygun olan en fazla üç aile hekimine bağlanmakta, ilgili aile hekimi sağık hizmetini, gezici sağık hizmeti kapsamında vermektedir. Aile hekimliğı uygulamasına geçilmemiş illerde ise hükümlü ve tutuklu ile personel sayısı 1000'in üzerinde olan kurumlarda haftada 5 tam gün, 500 ila 1000 arasında olan kurumlarda haftada 5 yarım gün, 500'ün altında olan kurumlarda haftada 2 yarım gün tabipli sağık hizmeti verilmektedir. Anılan madde uyarınca sağık hizmetinin ne şekilde görüleceğı, kurumda barındırılan hükümlü ve tutuklu sayısına göre belirlendiğinden, bu maddede değışiklikle belirlenen sayıların azaltılarak hizmetin daha etkin bir biçimde yerine getirilmesinin sağılanması Komisyonumuzca tavsiye olunmaktadır.

Hastalıkları nedeniyle doktorlar tarafından diyet yemek reçete edilen hükümlü ve tutuklulara, diyet programına uygun yemek verilmediğı ve bu uygulamanın da sağık sorunlarına neden olduğı iddiaları ile ilgili olarak Komisyonumuz, hastalıktan muzdarip hükümlü ve tutukluların doktorlar tarafından belirtilen gıda maddelerine hakları olduğunu ve bu bağlamda hükümlü ve tutuklulara verilecek günlük ödenek miktarının kendi bireysel tıbbi reçetelerine bağı olduğı belirtme ihtiyacı duymaktadır. (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ebedin Abi/Türkiye, 10839/09, 13.03.2018, § 31-54*). Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 72. maddesinin üçüncü fıkrasındaki ve Hükümlü ve Tutuklular ile Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İaşe Yönetmeliğinin 9. maddesinin birinci fıkrasındaki “*Hasta hükümlüye, kurum hekiminin belirleyeceğı besinler verilir.*” hükümler de bu zorunluluğı işaret etmektedir. Bu kapsamda hükümlü ve tutukluların tıbbi olarak reçetelenen diyetlerini takip edememesi nedeniyle sağıklarının bozulmasının engellenmesi için gereken her türlü tedbirin alınmasının zorunlu olduğı açıktır.

d. Süreli veya Süresiz Yayınlardan Yararlanma

Mahkeme tarafından hakkında yasaklama kararı olmamasına rağmen birçok yayının ve gazetenin hükümlü ve tutuklulara verilmediğıne dair şikâyetler konusunda Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun “*Süreli ve süresiz yayınlardan yararlanma hakkı*” başlıklı 62. maddesinde kapsamlı düzenlemelere yer verilmiştir. Anılan maddede hükümlülerin,

mahkemelerce yasaklanmamış olması koşuluyla süreli ve süresiz yayınlardan bedelini ödeyerek yararlanma hakkına sahip olduğu, resmî kurumlar, üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile mahkemelerce yasaklanmamış olması koşuluyla Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve kamu yararına çalışan dernekler tarafından çıkartılan gazete, kitap ve basılı yayınların, hükümlülere ücretsiz olarak ve serbestçe verileceği, eğitim ve öğretimine devam eden hükümlülerin ders kitaplarının denetime tâbi tutulamayacağı, kurum disiplinini, düzenini veya güvenliğini bozan ya da tehlikeye düşüren, hükümlülerin iyileştirilmesi amacına ulaşmayı zorlaştıran yahut müstehcen haber, yazı, fotoğraf ve yorumları kapsayan hiçbir yayının hükümlüye verilmeyeceği, Basın İlân Kurumu aracılığıyla resmî ilan ve reklam yayınlama hakkı bulunmayan gazetelerin ceza infaz kurumuna kabul edilmeyeceği ancak ilan ve reklamın geçici süreyle kesilmesi hâlinin bu hükmün dışında olduğu ve yabancı dilde yayımlanmış gazete ve dergilerin ceza infaz kurumuna kabul edilmesinde Adalet Bakanlığının yetkili olduğu hükme bağlanmıştır.

Süreli ve süresiz yayınlardan yararlanma hakkına dair uyuşmazlıklar müteaddit defalar Anayasa Mahkemesi kararlarına da konu olmuş ve Yüksek Mahkeme bu konuda kapsamlı kriterleri aşağıdaki şekilde ortaya koymuştur:

"37. Anayasa Mahkemesi, mevcut başvuruya benzer şikâyetlerde derece mahkemelerinin ve kamu gücünü kullanan diğer organların gerekçelerinin ilgili ve yeterli sayılabilmesi için kararlarda bulunması gereken ve benzer başvuruların koşullarına göre değişebilecek unsurları şu şekilde belirlemiştir:

i. Başvurucunun hangi suçtan dolayı hangi tür ceza infaz kurumunda bulunduğu ve başvurunun bulunduğu ceza infaz kurumu ile işlediği suçun söz konusu tedbirin alınmasında bir etkisinin bulunup bulunmadığı değerlendirilmelidir.

ii. Bir yayının tümünün veya bir kısmının mahkûma verilmemesi şeklindeki kısıtlamanın mahkûmun ıslahı ile bağlantısı var ise yayının içeriği ile mahkûmun ıslahı arasındaki ilişkinin tam olarak gösterilmesi gerekir.

iii. Her mahpusun toplumsal geçmişi ve suç sicili, entelektüel kapasitesi ve kabiliyeti, şahsi tabiatı, hapis cezasının süresi ve tahliye edildikten sonrası için beklentileri dikkate alınmalıdır.

iv. Bu bağlamda söz konusu yayınların, terör suçlarından mahpus olan kişilerin iddia edilen mağduriyetlerin sorumlusu olarak gördükleri kişilere veya devlete karşı daha fazla

şiddete yönelmelerine sebebiyet verip vermediği değerlendirilmelidir.

v. Mahpusa verilmeyen süreli veya süresiz yayının cinsi, içeriği, yayımlayanı ve sorunlu görülen kısımların hangileri olduğu belirtilmeli ve mahpusa verilmesi sakıncalı bulunan kısımların detaylı analizi yapılmalıdır.

vi. Böyle bir analizin yapılabilmesi için eğer söz konusu yayının terör örgütleriyle veya terör faaliyetlerinin meşru gösterilmesiyle bir ilişkisi varsa mahpusun ifade özgürlüğü ile demokratik toplumun terör örgütlerinin faaliyetlerine karşı kendini korumaya ilişkin meşru hakkı arasında denge kurulmalıdır.

vii. Zikredilen dengelemenin yapılabilmesi için;

- Bütünüyle ele alındığında müdahaleye konu yayının özel bir kişiyi, kamu görevlilerini, halkın belirli bir kesimini veya devleti hedef gösterip göstermediğinin, onlara karşı şiddete teşvik edip etmediğinin,

- Bireylerin fiziksel şiddet tehlikesine maruz bırakılıp bırakılmadığının, bireylere karşı nefreti alevlendirip alevlendirmedeğinin,

- Yayında iletilen mesajda şiddete başvurma'nın gerekli ve haklı bir önlem olduğunun ileri sürülüp sürülmediğinin,

- Şiddetin yüceltilip yüceltilmediğinin; kişileri nefrete, intikam almaya, silahlı direnişe tahrik edip etmediğinin,

- Suçlamalara yer vererek veya nefret uyandırarak ülkenin bir kısmında veya tamamında daha fazla şiddete sebebiyet verip vermeyeceğinin,

- Söz konusu yayında yer alan ifadelerin ceza infaz kurumunun güvenliğini, disiplinini ve düzenini tehlikeye düşürüp düşürmediğinin,

- Terör ve çıkar amaçlı suç örgütü veya diğer suç örgütleri mensuplarının örgütsel amaçlı olarak haberleşmelerine neden olup olmadığının,

- Kişi veya kuruluşları paniğe yöneltecek yalan ve yanlış bilgileri, tehdit ve hakaret oluşturan ifadeleri içerip içermediğinin,

- Yayın tarihinde veya mahpusa verilmesinin istendiği sırada ülkenin bir kısmında veya tamamında çatışmaların yoğunluk derecesi ile ceza infaz kurumu ve ülkedeki tansiyonun yükseklik derecesinin yayının mahpusa verilmesine etki edip etmediğinin,

- Karara konu sınırlayıcı tedbirin, demokratik bir toplumda zorlayıcı bir toplumsal

ihtiyacın karşılanması amacına yönelik olup olmadığının ve tedbirin başvurulabilecek en son çare niteliğinde bulunup bulunmadığının,

- Son olarak sınırlamanın, güdülen kamu yararı amacını gerçekleştirmek için ifade özgürlüğüne en az müdahale eden ölçülü bir sınırlama niteliğinde olup olmadığının yayının içeriğiyle birlikte değerlendirilmesi gerekir." (Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2015/18100](#), 12.09.2018; Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2015/16870](#), 21.03.2018, § 29-30; Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2015/18932](#), 22.03.2018, § 28; Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, [2015/15980](#), 22.03.2018, § 28)

Yukarıda zikredilen mevzuat hükümleri ve Anayasa Mahkemesi kararları bir bütün olarak değerlendirildiğinde bir yayın hakkında mahkemelerce yasaklama kararı verilmemiş olması, o yayının doğrudan doğruya hükümlü ve tutukluya verilmesini gerektirmez. Hakkında yasaklama kararı verilmemenin yanında talep edilen süreli veya süresiz yayının kurum disiplinini, düzenini veya güvenliğini bozan ya da tehlikeye düşüren, hükümlülerin iyileştirilmesi amacına ulaşmayı zorlaştıran yahut müstehcen haber, yazı, fotoğraf ve yorumları kapsayan nitelikte de olmaması gerekir. Dolayısıyla talep edilen yayınların bu hükümler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak süreli ve süresiz yayınların hakkaniyete uygun ve Anayasa Mahkemesinin öngördüğü kriterleri karşılayan bir yöntemle hükümlü ve tutuklulara tesliminin sağlanması amacıyla etkin ve denetlenebilir bir usulün tesis edilmesi gerektiği Komisyonumuz tarafından düşünülmektedir.

e. Radyo, Televizyon Yayınları ile İnternet Olanaklarından Yararlanma

Kimi televizyon kanallarının talep edilmesine rağmen yayın listesine dâhil edilmediğine dair şikâyetler de Komisyonumuz tarafından öncelikle mevzuat hükümleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Televizyon yayınlarından yararlanma hakkı, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 67. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; hükümlü ve tutuklular, ceza infaz kurumlarında merkezî yayın sistemi bulunduğu takdirde bu sisteme bağlı olarak radyo ve televizyon yayınlarını izleme hakkına sahiptir. Merkezî yayın sistemi bulunmayan kurumlarda, yararlı olmayan yayınların izlenmesini ve dinlenmesini engelleyecek önlemler alınmak suretiyle bağımsız anten kullanılarak televizyon ve radyo izlenmesine ve dinlenmesine izin verilmekte, bu cihazlar, bedeli kendisi tarafından ödenmek koşuluyla hükümlü adına kurumca

satın alınmakta ve her ne biçimde olursa olsun dışardan gelenler tarafından getirilen radyo, televizyon ve bilgisayarlar kuruma alınmamaktadır.

Unutmamak gerekir ki, ceza infaz kurumunda bulunmanın kaçınılmaz sonucu olarak merkezî yayın sistemi kapsamında tüm hükümlü ve tutukluların ortak erişimine açılacak bir kanal listesi hazırlanması zorunlu olup, herkes için bireysel bir yayın listesinin oluşturulması mümkün değildir. Merkezî yayın kapsamında gösterilecek kanalların tespitinde ise hükümlü ve tutukluların bireysel talepleri göz önüne alınmaktadır. Yayın listelerinin ne suretle oluşturulacağı yönünde mevzuatta açık bir hüküm bulunmamasına rağmen idare ve gözlem kurulları, demokratik bir yöntem tercih ederek hükümlü ve tutuklular arasında anket yaparak merkezî yayında bulunacak kanalları belirlemektedir. Ancak yayın listesinin belirlenmesi amacıyla yapılan ankette bir kanalın tercih edilmesi, o kanalın yayın listesine alınması için tek başına yeterli değildir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, BN. [2014/4397](#), T. 21.09.2016 § 44*). Bu yayın listesi oluşturulurken kurumun imkânları, kurum kapasitesi ile infaz hukukunun gerekliliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, BN. [2014/13310](#), T. 18.07.2018 § 23*). Bu konuda infaz hukukunun gerekliliklerinden en önemlisi, kurum güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu gereklilik karşısında kurum güvenliğini tehlikeye düşürecek nitelikte yayın yapan kanalların yayın listesine alınmamasının hukuka aykırılık teşkil etmeyeceği açıktır.

Diğer taraftan ceza infaz kurumlarında düzenin ve güvenliğin sağlanması ve bu hususu tehdit edecek her türlü uygulamanın engellenmesi, kurum idaresinin başlıca görevidir. Dolayısıyla talep edilen kanal veya kanalların izlenmesine izin verilmesi durumunda adli ve terör hükümlüleri arasında infiale neden olabilme riski öncelikle göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılan ankette yüksek talep görmesine rağmen ceza infaz kurumunda düzen ve disiplinin sağlanması amacıyla herhangi bir kanalın merkezî yayına alınmaması mümkündür. Kaldı ki, RTÜK tarafından söz konusu kanalın yasaklanmamış olması da ankette yüksek talep gören kanalın yayın listesine alınması için yeterli değildir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, BN. [2014/4397](#), T. 21.09.2016 § 45*). Yayın listesinde bulunacak kanallar belirlenirken bazılarının liste dışında bırakılması, ceza infaz kurumlarında düzenin ve güvenliğin sağlanması ve kamu düzeninin sağlanması amacıyla demokratik toplum düzeni bakımından Komisyonumuz tarafından da gerekli görülmektedir.

f. Telefon ile Haberleşme

Telefonla görüşme süresinin 20 dakika olarak belirlendiği ve bu sürenin sadece bir arama için kullandırıldığı ve bölünerek birden fazla arama yapılmasına izin verilmediği şikâyetleri ile ilgili olarak Komisyonumuz konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına değinmeyi zaruri görmektedir. Anayasa Mahkemesi, özellikle diğer haberleşme yöntemlerinin yeterli düzeyde kullanılabilir olduğu durumlarda Anayasanın 22. maddesinin hükümlü ve tutukluların telefonla görüşmesini muhakkak güvence altına aldığı şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığını ve hükümlü ve tutukluların dış dünya ile haberleşmesinin sağlanmasında kamusal makamların takdir yetkisinin geniş yorumlanması gerektiğine, bir diğer ifadeyle haberleşme yöntemlerinden bir veya birkaçının kullanılabilirdiği ve yeterli olduğu durumlarda hükümlü ve tutukluların telefonla görüşmesine izin verilmemesinin tek başına haberleşme hürriyetinin ihlali olarak değerlendirilemeyeceğine hükmetmiştir. Ancak hükümlü ve tutuklulara diğer haberleşme araçları ile birlikte telefon ile görüşme imkânı verildikten sonra bu hakka yapılacak sınırlandırmaların muhakkak kanunla meşru bir amaçla ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun şekilde yapılması ve ölçülü olması gerekmektedir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2017/19534](#), 18.06.2020, § 45). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de telefon olanaklarıyla ilgili olarak, özellikle yazışma yoluyla iletişim olanaklarının mevcut ve yeterli olduğu durumlarda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesinin hükümlü ve tutuklulara telefon görüşmesi yapma hakkını güvence altına aldığı şeklinde yorumlanamayacağı ve ceza infaz kurumu yetkilileri tarafından telefon olanakları sağlandığında, ceza infaz kurumunun olağan ve makul koşulları dikkate alınarak meşru kısıtlamalara tabi tutulabileceğine hükmetmiştir (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, A.B./Hollanda*, [37328/97](#), 29.01.2002, § 92-93).

Komisyonumuz, telefon hakkı ile ilgili yukarıda belirtilen kararlara atıfta bulunduktan sonra şikâyetlerin telefon hakkının kullandırılmaması konusunda olmamasından memnuniyet duymaktadır. Ancak özellikle Covid-19 salgını sürecinde hükümlü ve tutukluların dış dünya ve özellikle aileleri ile iletişim kurmalarının en etkili yollarından birinin telefon görüşmesi olduğu gerçeği karşısında, hükümlü ve tutuklulara tanınan 20 dakikalık telefon hakkının bir seferde ancak mevzuatta izin verilen birden fazla kişinin aranarak kullanılmasının büyük önem taşıdığı kanaatindedir. Dolayısıyla ceza infaz kurumunun işleyişine olumsuz bir etki oluşturmaması kaydıyla telefon hakkının kullandırılmasında bu yöntemin benimsemesi, aile ilişkilerinin devamlılığının sağlanmasında etkin bir rol oynayacağı gibi salgın nedeniyle dış dünya ile

ilişkileri büyük oranda kısıtlanmış olan hükümlü ve tutuklular bakımından olumlu sonuçlar doğuracaktır.

g. Kendi İstekleri ile Nakil

İsteğe bağlı nakil taleplerinin gerek Covid-19 salgını öncesinde gerekse bu dönemde karşılanmadığı, öyle ki kimi hükümlü ve tutukluların bu taleplerin karşılanmaması nedeniyle yıllardır - ki bu durumun bazı hükümlü ve tutuklular bakımından 5 yılı aşkın süreleri bulabildiği- aile görüşü yapamadığı, bu durumun da aile ilişkilerinin zayıflamasına ve hükümlü ve tutukluların psikolojileri üzerinde olumsuz etkilerinin olduğuna dair şikâyetler, yapılan incelemelerde sıklıkla karşılaşılan şikâyetlerin başında gelmektedir.

Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Kanun hükümlerinin hükümlü ve tutuklulara barındırılacakları ceza infaz kurumunu seçme hakkı vermediği ve hükümlü ve tutukluların ailelerinden veya evlerinden belirli bir mesafeye yerleştirilebilmelerinin hapsedilmenin kaçınılmaz bir sonucu olduğu açıktır (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Polyakova ve Diğerleri/Rusya*, [35090/09](#) ve *Diğer Üç Başvuru*, 07.03.2017, § 100). Dolayısıyla bir kişinin hapsedilmesi, doğası gereği o kişinin özel ve aile hayatına sınırlama getirmektedir (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Messina/İtalya*, [25498/94](#), 28.09.2000, § 61). Ancak ziyaretlerin çok zor koşullarda gerçekleştirilebildiği veya imkânsız hale geldiği durumlarda hükümlü ve tutukluları ailesinden çok uzak bir ceza infaz kurumunda tutmak, aile üyelerinin kişiyi ziyaret etmesini engellediğinden ve bu ziyaretler aile hayatını sürdürmek için hayati önem taşıdığından, adil bir dengenin kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla yakın aile üyeleriyle temasın sürdürülmesine yönelik çalışmaların yapılmasının aile hayatına saygının önemli bir parçası olduğu konusunda tartışma yoktur (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Vintman/Ukrayna*, [28403/05](#), 23.10.2014, § 78). Komisyonumuz, isteğe bağlı nakil talepleri konusunda yukarıda zikredilen hususları, Covid-19 salgını sürecinin getirdiği zaruretlerden bağımsız olarak hatırlatma ihtiyacı duyar. Bu bağlamda Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun “*Kendi İstekleri İle Nakil*” başlıklı 54. maddesinin öngördüğü koşulları taşımak kaydıyla aile hayatının devamlılığının sağlanması için özellikle çok uzun sürelerden beri aile ziyareti gerçekleştirememiş hükümlülerin isteğe bağlı nakillerinin, salgın sürecinin gereklilikleri saklı kalmak kaydıyla, gerçekleştirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

h. Dışarıyla İlişkiler ve Ziyaretler

Covid-19 salgını nedeniyle sadece kapalı görüş yapılabildiği ancak normalleşme süreci göz önünde bulundurulduğunda açık görüş yapma imkânının da tanınması gerektiğine dair talepler yoğun olarak dile getirilmekle beraber, salgın sürecinde alınan ve alınacak tedbirlere salgının seyrine bağlı olarak Koronavirüs Bilim Kurulunun tavsiyeleri uyarınca karar verildiğinden, Komisyonumuz bu konuda herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Çocuğu okula giden hükümlü ve tutukluların görüşlerinin hafta sonuna alınmaması nedeniyle çocuğun okula gitmek ve ziyarete gelmek şeklinde bir seçime zorlandığı ve aynı sorunun telefon görüşmelerinde de yaşandığına dair şikâyetler konusunda bu tür uygulamalar nedeniyle çocukların mağduriyet yaşamasına Komisyonumuz daha önceki raporlarında da işaret ettiği üzere büyük önem vermektedir. Komisyonumuz çocuğun üstün yararı ilkesi çerçevesinde öğrenim gören çocuklar bakımından kurumun şartları ölçüsünde gerek ziyaretlerin gerekse telefon görüşmelerinin hafta sonu yaptırılması gerektiği kanaatindedir. Kaldı ki ziyaret ve telefon görüşmelerinin hafta sonuna alınması aynı zamanda aile ilişkilerinin devamlılığı sağlamak bakımından elzemdir. Bu bağlamda özellikle personel sayısının az olmasına bağlı olarak muhtemel güvenlik riskleri de göz önünde bulundurulmak suretiyle hakkaniyete uygun bir çözüm yönteminin geliştirilmesi gerektiği Komisyonumuzca düşünülmektedir.

i. Beslenme

Öğlen öğünündeki yemeklerin yeterli ve yenilebilir olmasına rağmen akşam verilen yemeklerin hem yetersiz olduğu hem de yenilemeyecek durumda olduğu, yemek çeşitliliğinin olmadığı, protein ihtiyacını karşılayacak yemeklere neredeyse hiç yer verilmediği şikâyetleri genel olarak tüm hükümlü ve tutuklular tarafından dile getirilmiştir. Aynı mutfakta hazırlanan yemeklerin öğlen öğününde iyi olduğunun akşam öğününde ise hem yeterli hem de besleyici olmadığına istikrarlı bir biçimde şikâyet konusu edilmesi dikkat çekicidir. Bu durumun nedenlerinin araştırılarak aynı mutfakta hazırlanan iki farklı öğün arasındaki kalite farkının önüne geçilmesi, kamu kaynaklarının verimli ve etkin kullanılması bakımından elzemdir.

Diğer taraftan yemeklerin yeterli ve besleyici olmadığı, yemek çeşitliliğinin çok sınırlı olduğu ve protein bazlı yemeklerin çok az verildiği, kahvaltıda verilen besin maddelerinin miktarlarının çok düşük olduğu gerek incelenen Kurumda gerekse diğer ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklular tarafından yoğun olarak dile getirilmektedir.

İncelemenin yapıldığı tarih itibarıyla hükümlü ve tutuklular ile görevi başında bulunan personel için belirlenen günlük iâşe miktarının 11,50TL, ceza infaz kurumunda barındırılan çocuk hükümlü ve tutuklular için 23,00TL ve kurumda annesiyle birlikte kalan çocuklar ve süt emziren hükümlü ve tutuklu anneler ve hamileler için de günlük iâşe bedeli 23,00TL olarak belirlenmiştir.

Yemeklerin yeterli ve besleyici olmadığı, yemek çeşitliliğinin sınırlı olduğu ve protein bazlı yemeklerin çok verilmesine dair şikâyetlerin en önde gelen nedenlerinden birinin günlük iâşe bedelinden kaynaklandığı Komisyonumuz tarafından düşünülmektedir. Dolayısıyla bu yöndeki şikâyetlerin önüne geçilmesi amacıyla günlük iâşe bedelinde iyileştirme yapılmasının, şikâyetlerin önüne geçilmesi bakımından gerekli olduğu düşünülmektedir.

j. Oda ve Eklentilerinde Bulundurulabilecek Kişisel Eşyalar

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 62. maddesinin ikinci fıkrasında ve Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmeliğin 8. maddesinde eğitim ve öğretimine devam eden hükümlülerin ders kitaplarının denetime tâbi tutulmayacağı hükme bağlanmıştır. Görüldüğü üzere Kanunkoyucu, eğitim ve öğretime verdiği önemin bir tezahürü olarak ders kitaplarının denetime tabi tutulmaması esasını benimsemiştir. Bu hassasiyete rağmen ders kitaplarının tesliminde gecikmeler yaşanması nedeniyle hükümlü ve tutukluların sınavlara gereği gibi veya hiç hazırlanamaması kabul edilebilir değildir. Zira eğitim ve öğretim faaliyetlerinin hükümlülerin yeniden topluma kazandırılmasındaki olumlu etkileri, bu konuda gösterilmesi gereken hassasiyeti daha da artırmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarının hükümlü ve tutuklulara zamanında teslimini sağlamak amacıyla etkin bir sistem kurulmasının gerekliliği ve kurulmaması durumunda da bu yapısal sorunun devam edeceği konusunda şüphe bulunmamaktadır.

Kurum kantininde satılan ve hükümlü ve tutuklular tarafından satın alınan radyoların aradan kısa bir zaman geçmesine rağmen hükümlü ve tutukluların kullanımına uygun olmadığı gerekçesiyle toplatıldığı iddialarının araştırılması ve iddiaların gerçek olduğunun tespit edilmesi durumunda, hükümlü ve tutukluların herhangi bir kusurun olmaması nedeniyle toplatılan radyoların bedellerinin ilgililere iade edilmesi gerekmektedir.

k. Öğretimden Yararlanma

Anayasanın 42. maddesinde Devlete, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutuklulara eğitim-öğrenim imkânı sağlanması yönünde pozitif bir yükümlülük yüklememekle

birlikte Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ve Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik hükümleri, bu tür faaliyetlerin topluma kazandırmadaki önemini ortaya koymak suretiyle Devlete ceza infaz kurumlarının imkânları ölçüsünde eğitim ve öğrenim sağlama yükümlülüğü getirmiştir. Dolayısıyla Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde olmayan bir yükümlülük, ceza infaz kurumunun imkânları da gözetilerek Kanun ve diğer alt düzenlemelerle ortaya konmuştur. Bu bağlamda ceza infaz kurumunda sağlanan bir eğitim faaliyetine erişimin engellenmemesi, ceza infaz kurumu için bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2013/750](#), 15.12.2015, § 25). Ancak özellikle uzaktan eğitim derslerine katılmaya sınırlamalar getirildiğinde, bu sınırlamaların ceza infaz kurumunun imkânları ve ceza infaz kurumunda tutulmanın kaçınılmaz sonuçları ve ölçülülük ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda eğitim faaliyetine yönelik uzaktan eğitim sınıfının kullanımının kısıtlanmasında yapılacak ölçülülük değerlendirmesinde, uzaktan eğitim kapsamında derslere devam zorunluluğunun olup olmadığı ve bu sınırlamaların eğitim faaliyetlerine etkisinin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu inceleme gerekliliği, eğitim hakkının kısıtlanmasının, hakkın kullanımını anlamsız kılacak ve beklenen amaçları sağlayacak nitelikte olup olmadığının tespiti bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan ceza infaz kurumunun güvenliği açısından vazgeçilmez bir amaç çerçevesinde uzaktan eğitim sınıfının kullanımının kısıtlanmasının, eğitim hakkına ölçülü ve makul bir müdahale olarak değerlendirilmesi gerektiği de unutulmamalıdır (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2013/583](#), 10.12.2014, § 86) Dolayısıyla uzaktan eğitim derslerine katılmaya getirilecek sınırlandırmalarda ceza infaz kurumunun güvenliği ve imkânları ile uzaktan eğitimden yararlanacak hükümlü veya tutuklunun kişisel durumu arasındaki makul dengenin kurulması zorunludur.

I. İzinler

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 91. maddesinin gerekçesinde çağdaş infaz sistemlerinde hükümlülerin aileleriyle ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesinin hükümlünün yeniden topluma kazandırılmasında önemli bir etkisinin olduğu ve bu nedenle hükümlülerin yakınlarının ölümü hâlinde kendilerine mazeret izni verilmesi esasının kabul edildiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda anılan madde ile hükümlülere yakınlarının ölümü hâlinde cenazeye katılma, taziyeleri kabul etme ve ailelerine destek olma imkânı tanınmıştır. Bununla birlikte bu imkândan yararlanma mutlak olmayıp, şartların taşınması koşuluyla ve yapılacak değerlendirme sonucunda uygun bulma şartına bağlanmıştır.

Ancak cenazelerin bekletilmeden defnedildiği olgusu karşısında mazeret izni taleplerinin kamu makamlarınca süratle harekete geçilerek mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılması, konunun önemine binaen talebin karşılanmasında kamu makamlarının kendilerinden beklenen özeni göstermeleri ve talebin karşılanmasının mümkün olmaması halinde buna ilişkin zorunluluk hâllerinin ve güvenlik risklerinin, somut olgu ve olaylara dayalı olarak açıklanması gerekmektedir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı*, [2016/8080](#), 26.12.2019, § 62). İncelemelerde hükümlüler tarafından Kanunda belirtilen yakının ölmesine ve bu haktan yararlanabilecek olan kişilerden olmasına rağmen mazeret izinlerinin güvenlik gerekçesiyle kullanılmadığına dair şikâyetler izah edilen hususlar kapsamında değerlendirilmiştir. Güvenlik gerekçesinin bu hakkın sınırlandırılması bakımından meşru bir gerekçe olduğunu kabul etmekle beraber, hangi güvenlik risklerinin somut olgu ve olaylara dayalı olarak denetime elverişli olacak şekilde ortaya konulması gerekliliğini kamu makamlarının göz önünde bulundurması Komisyonumuz tarafından ilgililere önemle hatırlatılmaktadır.

m. Bakıma Muhtaç Çocukların Barındırılması

Keskin T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda incelemenin yapıldığı gün itibariyle annesinin yanında kalan toplam 8 çocuk olmasına rağmen kurum yetkilileri tarafından yapılan bilgilendirme toplantısında çocukların kreş imkânlarından hafta bir kere bir veya iki saat yararlandırıldığı bilgisi verilmiştir. Kurumda annesinin yanında kalan toplam 8 çocuk olmasına rağmen çok sınırlı sürelerle çocukların kreşten yararlandırılması Komisyonumuzca yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla çocukların haftalık kreşten yararlanma sürelerinin artırılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Annesi ile barındırılan çocukların bazılarına yatak verildiği, bazılarına ise verilmediği yönünde şikâyetlerde bulunulmuştur. Komisyonumuz daha önceki raporlarında da annesi ile barındırılan çocuklara ayrı yatak verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu hassasiyet doğrultusunda annesi ile barındırılan çocuklara hallerine münasip uygun yatakların verildiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu sorunun giderilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan aynı ceza infaz kurumunda bulunan çocukların bazılarına yatak verilirken bazılarına verilmediği iddialarının da herhangi bir ayrımcı muameleye mahal verilmemesi açısından özellikle araştırılması gerekmektedir.

Annesi ile barınan çocuklara gelişimlerine uygun besin maddelerinin yeterince verilmediği, bu nedenle annesinin kendisine verilen yemeği çocuk ile paylaşmak zorunda kaldığına dair şikâyetler hakkında Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun

65. maddesinin ikinci fıkrası ve Hükümlü ve Tutuklular ile Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İşe Yönetmeliğinin 4. maddesinin yedinci fıkrası uyarınca işlem tesis edilmesi gerektiği açıktır. Dolayısıyla çocuk hükümlü ve tutuklular ile kurumda annesiyle birlikte kalan çocuklara, süt emziren anneler ve hamilelere durumlarına uygun ve Bakanlıkça belirlenen tutarda besin maddesinin verilmesi gerekir.

n. Kütüphaneden Yararlanma

Keskin Ceza İnfaz Kurumlarında kişi başı kitap sayısının 3 ile sınırlı olduğu ve bu sayının da yetersiz olduğuna dair şikâyetler yoğun olarak dile getirilmiştir. Komisyonumuzun şimdiye kadar yaptığı incelemelerdeki ceza infaz kurumlarının çok büyük bir kısmında kişi başı kitap sayısının 10 olarak belirlenmesi karşısında, bu Kurumda bulundurulabilecek kitap sayısının 3 ile sınırlamasının cezanın ıslah edici amacına uygun olmadığı düşünülmektedir. Kaldı ki, 24 Şubat 2020 tarihinde aynı Kurumda yapılan incelemelerde kitap sayısı konusunda herhangi bir yakınmanın olmaması, Komisyonumuz tarafından bu konuda bir geriye gidiş olarak telakki edilmektedir.

o. Ödüllendirme

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 51. maddesinin üçüncü fıkrasının (a) bendine kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan evli hükümlülerin, en geç üç ayda bir kez olmak üzere, 3 saatten 24 saate kadar eşleri ile kurum veya eklentilerinde ceza infaz kurumu personelinin yakın nezareti olmaksızın mahrem şekilde görüştürülebileceği hükme bağlanmıştır. Mahrem görüşme, hükümlü ve tutukluların aile hayatlarını sürdürmeleri bakımından önem taşımakla birlikte her hâlükârda tanınması gereken ve aile hayatına saygı hakkının olmazsa olmaz bir unsuru olmadığı kabul edilmektedir. Kaldı ki, mahrem görüşme, ödül mahiyetinde olduğundan belli koşullara tabi olarak kullandırılması kaçınılmazdır (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, 2017/22295, 21.07.2020, § 28*). Dolayısıyla mahrem görüşme, muhakkak kullandırılması gereken bir ödül olmamakla birlikte aile hayatının devamı için de mümkün oldukça kullandırılması Komisyonumuz tarafından uygun görülmektedir.

p. İyi Hâl Değerlendirmesinin Yapılmaması

İnceleme yapılan kurumlarda iyi hal değerlendirmesi yapılmadığı için denetimli serbestlik hakkından yararlandırılmadıklarına dair şikâyetler hükümlüler tarafından yoğun olarak dile getirilmiştir.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 89. maddesinin;

Birinci fıkrasında hükümlülerin, ceza infaz kurumlarında bulundukları tüm aşamalarda, ceza infaz kurumlarının düzen ve güvenliği amacıyla konulmuş kurallara uyup uymadıkları, haklarını iyi niyetle kullanıp kullanmadıkları, yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirip getirmediikleri, uygulanan iyileştirme programlarına göre toplumla bütünleşmeye hazır olup olmadıkları, tekrar suç işleme ve mağdura veya başkalarına zarar verme riskinin düşük olup olmadığı hususlarında idare ve gözlem kurulu tarafından iyi hâlin belirlenmesine esas olmak üzere en geç altı ayda bir değerlendirmeye tabi tutulacakları,

İkinci fıkrasında infazın tüm aşamalarında hükümlülerin katıldığı iyileştirme ve eğitim-öğretim programları ile spor ve sosyal faaliyetler, kültür ve sanat programları, aldığı sertifikalar, kitap okuma alışkanlığı, diğer hükümlü ve tutuklular ile ceza infaz kurumu görevlileri ve dışarıyla olan ilişkileri, işlediği suçtan dolayı duyduğu pişmanlığı, ceza infaz kurumu kuralları ile kurum bünyesindeki çalışma kurallarına uyumu ve aldığı disiplin cezalarının dikkate alınacağı,

Beşinci fıkrasında kanunlarda iyi hâlliliğin arandığı durumlarda, hükümlülerin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi bakımından bu madde hükümlerinin uygulanacağı,

Altıncı fıkrasında açık ceza infaz kurumuna ayırmaya, denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezanın infazına ve koşullu salıverilmeye ilişkin olarak tutum ve davranışları olumsuz değerlendirilen hükümlülerin yeniden değerlendirilmeye tabi tutulma sürelerinin bir yılı geçemeyeceği,

Yedinci fıkrasında da idare ve gözlem kurulu tarafından yapılacak değerlendirmelere esas olacak ilkeler ve kurulun bu maddeye ilişkin çalışma usul ve esasları ile tutum ve davranışları olumsuz değerlendirilen hükümlülerin yeniden değerlendirilmeye tabi tutulma sürelerinin yönetmelikle düzenleneceği,

hükme bağlanmıştır.

Bu kapsamda Kanunun 89. maddesinin yedinci fıkrası uyarınca Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik 01.01.2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Anılan Yönetmeliğin;

31. maddesinin birinci fıkrasında hükmün infazına başlanması ile birlikte, ceza infaz kurumlarında bulunduğu süre içerisindeki tutum ve davranışları, kurum düzeni ve güvenliğine katkısı, yükümlülüklerini yerine getirmesi ile yürütülen iyileştirme ve topluma kazandırma programlarına katılımı sonucunda hükümlünün gösterdiği gelişimin ölçülerek puanlanacağı, bu amaçla hükümlülerin; katıldıkları eğitim-öğretim faaliyetleri, psiko-sosyal yardım programları, destekleyici programlar ile infaz sürecindeki tutum ve davranışları “*artı puan*” ve aldıkları disiplin cezaları “*eksi puan*” şeklinde puanlanarak iyi hâl değerlendirmesine esas “*gelişim puanı*” belirleneceği,

33. maddesinin üçüncü fıkrasında aynı Yönetmeliğin 31 ve 32. maddelerine göre yapılan hesaplama sonucunda, gelişim puanı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen eşik puanın altında olan hükümlü hakkında; açık ceza infaz kurumuna ayrılma, kalan cezasını denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak infaz etme ve ceza infaz kurumlarından doğrudan koşullu salıverilme işlemlerine yönelik iyi hâl kararı verilmeyeceği,

34. maddesinin birinci fıkrasında da hükümlülerin, gözlem sonucu gönderildikleri çocuk eğitimevleri ile açık ceza infaz kurumları dâhil tüm ceza infaz kurumlarında ilgili servislerce gözlem değerlendirme raporları ile en geç altı ayda bir gelişim değerlendirme raporlarının düzenlenmesine devam edileceği,

hükme bağlanmıştır.

Ana çerçevesi yukarıda zikredilen mevzuat hükümleri ile belirlenmiş olan iyi hal değerlendirmesinde esas olan hükümlülerin iyileştirilmesi ve bu amaçla da eğitim-öğretim faaliyetleri, psiko-sosyal yardım programları ve destekleyici programlara katılımlarının sağlanmasıdır.

Ancak Covid-19 salgını kapsamında alınan tedbirlere bağlı olarak artı puana esas olan programların açılmadığı ve bu nedenle de belirlenen eşik puanların aşılamaması veya salt bu nedenle iyi hal değerlendirmesi yapılmaması nedeniyle hükümlülerin, açık ceza infaz kurumuna ayrılma veya kalan cezanın denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak infazı gibi kimi imkânlardan yararlanılmaması hükümlülerin kusurlu davranışlarından kaynaklanan bir husus olmadığından, değerlendirme yapılmaması/yapılamaması, hükümlüye yüklenebilecek bir külfet değildir. Kaldı ki, Yönetmeliğin 33. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan iyi hâl kararı için gerekli olan eşik puanın aşılamamasının mücbir sebeplerden kaynaklandığı ya da hastalık, yaşlılık, personel yetersizliği gibi makul bir nedene bağlı olduğu durumlarda

hükümlüye verilen gelişim puanının eşik puanı aşması şartının aranmayacağı ve bu hükümlüler hakkında, mevzuatta aranan diğer iyi hâl kriterlerine göre değerlendirme yapılacağı hükmü de bu hususa işaret etmektedir.

Dolayısıyla Covid-19 salgınına bağlı olarak eğitim-öğretim faaliyetleri, psiko-sosyal yardım programları ve destekleyici programlara katılamama gerekçesiyle iyi hal değerlendirmesi yapılmayan/yapılamayan ve buna bağlı olarak yukarıda belirtilen imkânlardan yararlanamayan hükümlülerin durumların araştırılarak, haklarında gerekli iş ve işlemlerin yapılması gerekmektedir.

r. Dilekçe Hakkının Kullanılması

Dilekçelerin işleme alınmadığı veya alınanların çok geç cevaplandırıldığı iddiaları genel olarak dile getirilmiş olup Komisyonumuz, bu şikâyetlerle ilgili olarak öncelikle Anayasanın 74. maddesinde ifadesini bulan vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahip olduğu ve kendileriyle ilgili başvuruların sonucunun gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilmesi gerektiği kuralını hatırlatma ihtiyacı duymaktadır.

Odalarda yapılan aramada eşyalara zarar verildiği, kaybolan eşyalar olduğu ve bu eşyaların akıbeti sorulduğunda ve başvuru yapıldığında hükümlü ve tutuklular haklarında disiplin işlemi yapıldığına dair şikâyetlerin araştırılması gerekmektedir. Zira hükümlü ve tutuklular hukuka uygun bir tutulmanın sonucu olarak kimi sınırlamalara tabi tutulsa da Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin sağladığı temel hak ve hürriyetlere kural olarak sahiptir. Dolayısıyla hükümlü ve tutukluların aramalarda kaybolan eşyalarının akıbeti araştırmaları ve bu nedenle başvuruda bulunmaları disiplin işleminin gerekçesi yapılması kabul edilebilir değildir.

r. Ceza İnfaz Kurumlarının Fiziki Koşul ve İmkânları

Su konusunda yaşanan sıkıntılarla ilgili olarak çalışmalar yapıldığı bilgisi verilmiş olup, bu çalışmalar bitirildiğinde yaşanan sorunların ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Komisyonumuz bu çalışmaların mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılmasının önem arz ettiği kanaatindedir.

Havalandırma bahçelerinin üzerinin fens teli ile kapatılması nedeniyle havalandırma imkânlarından yeterli düzeyde yararlanılmadığı ve bu tellerin psikolojik olarak olumsuz etkilerinin olduğuna dair şikâyetlerle ilgili olarak bahse konu tellerin kullanılma gerekçelerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bilindiği üzere havalandırma bahçelerinin üzerlerine özellikle yasal olmayan haberleşmenin engellenmesi ve bu suretle ceza infaz kurumlarının düzen ve güvenliğinin tehlikeye düşmemesi amacıyla fens teli çekilmektedir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, 2017/36529, 23.05.2018, § 80*). Kaldı ki Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 6. Maddesinin birinci fıkrasının (a) bendine yer alan “*Hükümlüler ceza infaz kurumlarında güvenli bir biçimde ve kaçmalarını önleyecek tedbirler alınarak düzen, güvenlik ve disiplin çerçevesinde tutulurlar.*” hükmü ve (b) bendindeki “*Hükümlülerin, Anayasada yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu Kanunda öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir.*” hükmü bu yönde tedbirlerin alınmasına cevaz vermektedir. Anayasa Mahkemesi de havalandırma bahçelerinin üzerlerine fens teli çekilmesini ceza infaz kurumunda bulunmanın bir sonucu olarak katlanılması mümkün ve muhtemel tedbir olarak kabul etmektedir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, 2017/36529, 23.05.2018, § 83*). Dolayısıyla Komisyonumuz da çekilen fens tellerinin ceza infaz kurumunun güvenliğini teminen özellikle kanuna aykırı haberleşmenin engellenmesinde uygulanabilir bir tedbir olarak görmektedir.

Berberhanenin kullanımı konusunda genel olarak herhangi bir sorun olmamasına rağmen bazı hükümlü ve tutuklular saç tıraşlarının koridorda yapıldığını, bu muamelenin hem ayrımcılık yasağının ihlaline neden olduğu hem de insan onuruna aykırı olduğuna dair şikâyetler konusunda Komisyonumuz, özellikle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 2. maddesinin birinci fıkrasında yer alan ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin kuralların uygulanmasında hükümlüler arasında ayırım yapılamayacağına ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmayacağına dair kuralı tekrar etme ihtiyacı duyar. Bilindiği üzere ceza infaz kurumlarında kötü muamele teşkil edebilecek davranışlar değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Kötü muamele, ceza infaz kurumu idaresi ve görevlilerinin kasıtlı davranışlarından kaynaklanabileceği gibi yönetsel hatalar veya yetersiz kaynaklar sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir (*Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, AYM, [2014/5100](#), 16.02.2017, § 39*). Bu bağlamda ceza infaz kurumunda barındırılan hükümlü ve tutuklular tarafından genel olarak berberhanenin kullanılmasında herhangi bir sorun yaşanmadığı ifade edilmişken sadece birkaç hükümlü ve tutuklu tarafından saç tıraşlarının koridorda yapılmasının,

kasıtlı davranışlardan veya yönetsel hatalardan kaynaklanıp kaynaklanmadığının araştırılmasını gerekir.

s. İnfaz Koruma Memurlarının Durumu

Ceza infaz kurumlarında görev yapan personelin yoğun ve ağır iş yükü altında çalıştığı bilinen bir gerçek olmakla birlikte bu durum bizzat yerinde yapılan incelemelerde de görülmektedir. Bu sorunun çözülmesi için personel sayısının yeterli seviyeye çıkarılması için gereken adımların atılmasının elzem olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yoğun ve ağır iş yükü altında çalışan infaz koruma memurlarının özlük hakları başta olmak üzere çalışma koşullarında iyileştirme yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda infaz koruma memurlarının 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu uyarınca tabi oldukları hizmet sınıfının değiştirilmesi bir başka yöntem olarak benimsenebilir. Ayrıca sözleşmeli olarak çalışan infaz koruma memurları ile kadrolu olanların özlük hakları başta olmak üzere birçok konuda farklı hükümlere tabi tutulmaları, eşit işe eşit ücret ilkesi ve fırsat eşitliği ilkelerine aykırılık teşkil etmektedir. Çalışma barışını bozan bu uygulamalara yönelik çalışmalar yapılmasının bu alanda yaşanan sorunlarının büyük oranda çözülmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

7. SONUÇ

Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu tarafından 19.10.2021 tarihinde Kırıkkale F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ile Keskin T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda gerçekleştirilen inceleme ziyareti sonucunda elde edilen tüm bilgi ve belge ile yapılan görüşmeler neticesinde tanzim edilen raporumuz İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığına saygı ile arz olunur.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU
HÜKÜMLÜ VE TUTUKLU HAKLARINI İNCELEME ALT KOMİSYONU

Toplantı No : 16

23/11/2021

Karar No : 13

Konu : Karar: Kırıkkale ve Keskin Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu

İbrahim YURDUNUSEVEN Afyonkarahisar Milletvekili Başkan	Ali Haydar HAKVERDİ Ankara Milletvekili Üye
Erol KAVUNCU Çorum Milletvekili Üye <i>Toplantıya Katılamadı</i>	Oya ERONAT Diyarbakır Milletvekili Üye
Memet Bülent KARATAŞ İstanbul Milletvekili Üye	Ümit BEYAZ İstanbul Milletvekili Üye <i>Toplantıya Katılamadı</i>
Kadri Enis BERBEROĞLU İstanbul Milletvekili Üye	Mahmut Atilla KAYA İzmir Milletvekili Üye <i>Toplantıya Katılamadı</i>
Fatma KURTULAN Mersin Milletvekili Üye <i>Toplantıya Katılamadı</i>	Osman Nuri GÜLAÇAR Van Milletvekili Üye

KIRIKKALE F VE AFYONKARAHİSAR T TİPİ CEZAEVLERİNİN ZİYARET RAPORU

GENEL DEĞERLENDİRME

Komisyonumuz tarafından 19 Ekim 2021 tarihinde Kırıkkale F ve 24-25 Ekim 2021 tarihlerinde Afyonkarahisar T tipi Ceza İnfaz Kurumlarında ayrıntılı incelemeler ve sonrasında kapsamlı tespitler yapılmıştır. Ziyaretlerimizde, suç nev'ine bakılmaksızın örnekleme yolu ile seçilen koğuşlara girilmiş ve idareden kimse olmaksızın görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

İyi yapılan uygulamaları desteklemek, yasal ve adil olmayan, ıslah yerine eza veren bir fiziki durum veya fiili uygulama var ise, bunların da tespitini yaparak gereken önlemlerin alınmasını sağlamak komisyonumuzun asli görevlerindendir.

Yapılan incelemelerde tarafımızda oluşan kanaat ve bulgular aşağıdaki gibidir.

Kırıkkale F Tipi Cezaevinde Gerçekleştirdiğimiz Ziyaretler Sonrasında Tespit Ettiğimiz Sorunlar;

- Kırıkkale F Tipi cezaevine ziyaretimizden 15 gün öncesinde, tünel kazma girişimi gerçekleşmiş. Tünel kazma girişiminin nereye kadar ilerlediği ve hangi aşamada fark edildiğini tespit etmemiz mümkün olmadı; ancak şunu da belirtmek gerekir ki F tipi yüksek güvenlikli hapishanelerin tabanı komple beton bloktur ve tünel yolu ile kaçmak mümkün değildir. Mahkumların kaçma girişimi için başlattıkları tünel çalışması sonrası, cezaevi idaresi tarafından bütün koğuş ve hücrelere baskınlar ve yoğun aramalar yapılmış. Yüzden fazla mahkum farklı cezaevlerine sevk edilmiş. Kalan mahkumların tamamının da hücre veya koğuşu apar topar dağıtılarak değiştirilmiş, bir kısım eşyaları da yeni koğuşlarında kişilere teslim edilmemiş. Hatta karşıt görüşlü örgütlerin eline ailesinin telefon ve adres bilgilerinin geçtiğini, bu sebeple aileleri için kaygılandığını beyan eden mahkum da olmuştur. Yan yana hücrelere konulan mahkumların, birbirlerine tehdit notları yazdıklarına şahit olduk.
- FETÖ davasından hüküm özlü mahkumlar, yalnızca kendi havalandırmalarının tülle kaplı olduğundan şikayetçiler. Yalnızca kendi hücrelerindeki arkadaşları ile ayda bir saat spora çıkarıldıklarını söylüyorlar. Bütün mahkumlar, suların çamurlu aktığından şikayetçi. Öğle yemeklerinden memnun olan mahkumlar, akşam yemeklerinden çok şikayetçi olduklarını dile getirdiler.
- Cezaevlerinde 18 aydır açık görüş yapılmıyor, kapalı görüşler de çok sınırlı. Ziyaretçi kısıtlamalarından kaynaklı mahkumlar, **“Evladımın 18 aydır kokusunu içime çekemedim”**, **“Ben içeri düştükten sonra evladım doğdu, kapalı görüşte sarılıp temas kurup oynatamıyorum, telli camın arkasından da iletişim kuramıyoruz,**

artık uzun yoldan gelmek istemiyor; çünkü baba sevgisi alamadı” , “7 yıldır annemi göremiyorum, yol uzak, para yok sevk de yapmıyorlar ailemin yanına “ serzenişlerinde bulundular.

- IŞİD Terör Örgütü üyeliğinden yargılanarak mahkum olan bir kişi şu ifadelerde bulundu **“Türkiye, Avrupa gibi gösterilip, Orta Doğu Ülkeleri gibi yönetiliyor.”**
- Cezaevinde gerçekleştirdiğimiz görüşmede bir mahkum; **“Eşim evimizde kullandığımız ipad şifresini unuttuğu için bana sormuştu. Ben de askeri lisesindeki okul numaram ipad şifresi olabilir, bir dene diye mektupla şifreyi yazdım. Mektup eşime gönderilmeden önce, inceleme komisyonu tarafından okundu ve ipad şifresi olan okul numaramı örgütsel şifre olarak nitelendirdiler. Mektubuma el koydular, bana da ikaz verdiler; oysaki ben sadece bu şifre olabilir, bunları dene dedim. İnceleme komisyonu buna örgütsel şifre dedi”** iddialarında bulundu.
- Cezaevlerinde telefon hakkı ve görüş hakkı konusunda da sıkıntılar yaşanmaktadır. Mahkumlar **“Haftada 20 dakika telefon görüşme hakkımız var. 10’ar dakikada 2 ayrı numara ile görüşme hakkımız olmasına rağmen; 20 dakika içinde tek seferde bir numara ile görüşmek zorunda bırakılıyor”** ifadelerinde bulunarak **“Annem ve babamın olduğu evi arasam, o hafta eşim ve çocuğumu aratmıyorlar. Zaten açık görüş de yok, yani o hafta annem ve babamı ararsam; eşim ve çocuklarımla; eşim ve çocuklarımı arasam da annem ve babamla görüşemiyorum. Oysa 10 dakika iki ayrı numara arama hakkımız var; ama kullandırmıyorlar”** diye şikayetçiler. Telefon hakları hafta sonu da kullanılabilirken, sadece hafta içi mesai saatlerinde kullanıldığı için; okula giden evladı ile görüşemediğinden şikayet eden çok sayıda mahkum oldu. Kapalı görüş saati bir saat uygulanıyor. Yeni düzenlemede ise 1,5 saate kadar artırıldı; ama o da idarenin tasarrufunda.
- Mahkumlara kelepçeli muayene kural haline gelmiş. Diş hekiminde kelepçe hiç çıkartılmıyor, diğer branş doktorlarının muayenelerinde ise sorumluluk tamamen doktorun inisiyatifine bırakılmış, doktorlar da bu sorumluluğu almak istemiyorlar. İnsan onuruna aykırı kelepçeli muayeneyi mahkumlar kabul etmiyor. **“Doktora gidebilmek bir dert, muayene olabilmek ayrı bir dert. Bazen revir için başvuruyorum, haftada bir sıram gelene kadar şikayetim anlamsız kalıyor”** diyen mahkumlar oldu.
- Yasaklama kararı olmamasına rağmen; mahkumlara verilmeyen gazete ve dergiler var. Mahkumlar, İdarenin bu konudaki keyfi tutumundan şikayetçiler. Cezaevinden cezaevine kitap sınırlaması konusunda farklılıklar söz konusu iken; koşulların yapısal durumu, koşullardaki kalanların sayısı, yangın çıkarma ihtimali gibi gerekçelerle kitap sınırlamasında aynı cezaevi içerisinde bile farklı uygulamalar olabiliyor. Sadece Kur’an-ı Kerim kitap sınırlamasına dahil değil; ama tefsirler sınırlamaya dahil. Bir yazar tefsirini tamamlamadan sınırlama dolmuş oluyor. Başkaca kitaba da müsaade edilmiyor. Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayınladığı coğrafya kitabının arkasında, sağır ve dilsizler için hazırlanan harita, örgütsel doküman olarak sayılmış ve

soruşturma başlatılmış. Ders kitaplarının verilmediğinden ve bazen de sınavdan sonra teslim edildiğinden şikayet eden öğrenci mahkumlar var. Pandemi sürecinin başlaması ile bilgisayar üzerinden derse katılma haklarının dahi verilmediğini söylüyorlar.

- Cezaevinde kendine zarar verme ihtimali olanların, kısa süreli olarak tutulduğu bir oda var, bu odaya “Süngerli Oda” deniyor. Mahkumların bu odada saatlerce elleri ve ayakları kelepçeli bir şekilde tutulduğu ve darp edildiğini dile getiren; hatta darp raporunun olduğunu ileri süren bir mahkumun şikayetlerini dinledik.
- Bir hücreye sabah 8.30’da, akşam 22.05 ve gece yarısından sonra saat 02.30 sularında sık aralıklarla baskınlar yapıldığını ve odalarının darmadağın edildiğini anlattılar.
- Çıplak arama konusunda ise; bazı mahkumlar iç çamaşırının üzerine ameliyat önlüğü verilerek, bazıları ise çıplak arandığını söylediler.
- Mahkumlar, özellikle havuz medyası dışında da kanal izlemek istediklerini dile getirdiler. Bir mahkum, **“Eğlence kanalları da eklensin, oyun havaları da olsun, zaten duvarlar üstümüze geliyor.”** diye yakındı.
- Bazı mahkumların berbere götürüldüğü, bazı mahkumlara tıraş makinası verildiği, bazılarının da koridorda çöplerin atıldığı yerde tıraş edildiği, bu kötü ayrıma razı olmadıklarını söylediler.

Afyonkarahisar T Tipi Cezaevinde Gerçekleştirdiğimiz Ziyaretler Sonrasında ise Şu Sorunları Tespit Ettik;

- Hukuk fakültesi öğrencisi olan bir mahkum, ders notlarının tarafına verilmediğinden yakındı. Bir diğer üniversite öğrencisi, İstanbul’da bir üniversite kazandığını; ama sınavlara götürülmediğini, okuluna yakın bir cezaevine ücreti ile sevkini istediğini; ancak talebinin karşılanmadığını söyledi. Mahkum öğrenci, gazeteci yazar **Emin ÇÖLAŞAN**’a da daha önce bu durumu belirten bir mektup yazmış. Ziyaretimizden iki gün önce, **Emin ÇÖLAŞAN**, bu durumu kaleme aldığı köşe yazısını yayınlamıştı. Mahkum öğrenci, mektubunun yayınlandığından dahi haberi yoktu; çünkü bir aydır gazete dağıtım şirketi cezaevine gazete getirmiyor.
- **“Kurumlara, hakimliğe, meclise dilekçe gönderiyoruz; ama alındığına dair sayı verilmiyor, dilekçelerimiz cevapsız kalıyor.”**
- **“İki yıldır açık görüş yapamıyoruz. Kapalı görüşlerimiz sadece 40 dakika veriliyor. 20 dakika telefon hakkımızı tek seferde kullanıyorlar iki hakkımızı vermiyorlar.”** İzmir depreminden sonra, çok sayıda sevk gelmiş. Şu an Pandemi gerekçe gösterilerek sevkler yapılmıyor. Açık görüşler yok. Telefon hakkını tek numara

için kullanıyorlar. Mahkumlar içeride yapayalnız, dışarıdan ve ailesinden koparılmış durumdalar.

- “Sayımlarda infaz koruma memurları içeri girmiyor. Sabah ve akşam ayakta ve elbiselerimiz giyinik olarak sayım vermek zorundayız. Şort veya terlik kabul etmiyorlar, bize eziyet yapıyor” diyorlar. İdare ise, “Pandemi sebebi ile sayımlarda koşullara girilmiyor. Mahkumun sağlıklı olup olmadığını ayakta duruşundan anlamak, giyinmelerini ise hayattan kopamamaları için istiyoruz” ifadelerini gerekçe gösteriyor.
- Bir mahkum, “Defterime yazdığım yazılar terör propagandası sayıldı, soruşturma açıldı. İnfaz hekimliğine şikayetim kabul oldu; ama defterimi hala vermiyorlar. Sayfalarca Öykü yazdım, fotokopiye gönderdim ama kaybettiler. Emeklerim gitti. 0.5, 0.7 uçlu kalem yasak. Kantinden parasını verip yapıştırıcı prit aldım. Arama sırasında memur el koydu, vermedi. Bu durumlar tamamen keyfi.” ifadelerinde bulundu.
- Kişi başı 11 lira 50 kuruş istihkak veriliyor. Her geçen gün artan ürün fiyatları ile bu rakam kuşa dönmüş. Sabahları verilen peynir, uzunca süre verilemiyor.
- İaşe miktarları 01/03/2021 tarihinden itibaren uygulanmak üzere;
 - Hükümlü ve tutuklular ile görevi başında bulunan personel için 10,00 TL'den 11,50 TL'ye;
 - Ceza infaz kurumlarında barındırılan çocuk hükümlü ve tutuklular için 18,00 TL'den 23,00 TL'ye;
 - Kurumda annesiyle birlikte kalan çocuklar ile süt emziren hükümlü ve tutuklu anneler ve hamileler için 18,00 TL'den 23,00 TL'ye yükseltilmiş durumdadır.

Bu rakamlar temel beslenme ihtiyaçları için yeterli değildir. Günümüz koşulları göz önünde bulundurularak yeniden belirlenmelidir.

Enis BERBEROĞLU
CHP İstanbul Milletvekili

Ali Haydar HAKVERDİ
CHP Ankara Milletvekili